

The Impact of Virtual Social Networks on Social Movements; Study of Iranian Protest Movements (2009-2019)

Bahman Rabeie Nia

PhD in Political Science, University of Isfahan, Isfahan, Iran

Hossein Harsij

Professor, Department of Political Science, University of Isfahan, Isfahan, Iran

Abstract

The widespread use of virtual social networks has brought substantial changes in lifestyle, habits, and social relationships, and the dynamics of communication between people and governments. Social movements, as a way to bring forth demands and communicate between people and governments, are significantly influenced by these shifts. This study investigates the mobilization of social networks in social movements in Iran between 2009 and 2019. Over the last two decades, we've witnessed a new face of social movements on a global scale, with the mobilization function of social networks playing a pivotal role in these developments. This study employs a descriptive-analytic approach and relies on library sources, documents, and secondary data for information gathering. The findings underscore the pivotal role of social networks in facilitating the mobilization of resources for social movements, with a significant and central impact. The examination of major incidents within the mentioned time period reveals that, regardless of the factors underpinning social movements, their success hinges on access to appropriate social networks. A lack of such contact leads to

– Corresponding Author: harsij@ase.ui.ac.ir

How to Cite: Rabeie nia, B., Harsij, H. (2025). The Impact of Virtual Social Networks on Social Movements; Study of Iranian Protest Movements (2009-2019), *Journal of New Media Studies*, 10(40), 243-286. DOI: 10.22054/nms.2023.67717.1387

limitations on the ability to mobilize supporters and, over time, causes these movements to deteriorate and weaken.

Extended Abstract:

Introduction

The extensive utilization of virtual social networks has introduced significant transformations in lifestyle, social habits, and the dynamics of communication between people and authorities. As a channel for conveying demands and facilitating interactions, social movements have seen profound impacts due to these changes. Over the last two decades, the way that the mobilization functions of social networks have been used has shown a new facet of social movements around the world. This work scrutinizes the impact of virtual social networks on social movements in Iran during the period from 2009 to 2019. This research employs a descriptive-analytical approach, leveraging sources from libraries, documents, and secondary data for data collection. The findings of this investigation highlight the central and substantial role of social networks in facilitating resource mobilization for social movements during the indicated time period. The examination of major events during the stated timeframe reveals that, irrespective of the foundational factors behind social movements, the management or restriction of access to social networks severely hampers the ability to mobilize supporters, leading to the subsequent erosion and weakening of these movements as time passes.

Materials and Methods

This research adopts a descriptive-analytical approach, drawing on resources from the library, archives, and secondary data sources. The study concentrates on three significant protest movements in Iran encompassing the period from 2009 to 2019, namely the protests following the 2009 elections, the 2017 December protests, and the 2019 November protests. The research examines the role of social networks in mobilizing and organizing these movements, focusing on platforms such as Twitter, Telegram, Facebook, and Instagram. In light of the importance of available resources and effective actors, the study also assesses the framework of resource mobilization theory, which emphasizes the pivotal role of resources and competent actors in influencing the success of social movements.

Discussion and Results

The research reveals that social networks have significantly contributed to mobilizing and organizing social movements in Iran. During the 2009 election protests, platforms like Twitter and Facebook played instrumental roles in disseminating information, organizing protests, and garnering international attention. The Green Movement, as this movement came to be recognized, heavily relied on social media to coordinate activities and share real-time updates, despite attempts by the government to restrict access to these platforms.

The December 2017 protests were primarily organized and disseminated through the platform Telegram. Initially ignited by economic grievances, the movement rapidly evolved into larger scale anti-government demonstrations. Telegram's encrypted messaging system enabled participants to exchange information securely, making it difficult for authorities to monitor and suppress the movement. However, the government's decision to block Telegram significantly curtailed the momentum of the protests.

The November 2019 protests, triggered by a sudden surge in fuel prices, witnessed Instagram and Twitter playing a more significant part. Initially sparked as economic protests, the situation quickly escalated into violent confrontations with security forces. Social media platforms became a powerful tool for organizing protests, disseminating videos of police brutality, and rallying international support. Despite this, the government's decision to shut down the internet for multiple days acted as a significant hindrance, showcasing the dual role of social media as both a channel for mobilization and a target for government control.

Conclusions

Our study underscores the crucial role of social networks in mobilizing and organizing movements in Iran. These platforms facilitate communication, information exchange, and coordination across distances, overcoming traditional barriers to collective action. Despite the evident benefits, the government's capacity to control or completely shut down such channels highlights the vulnerabilities and limitations faced by activists, suggesting that social media alone is insufficient to sustain a movement. The findings indicate that social networks can significantly boost the spread of protests, yet their

effectiveness hinges on the government's ability to regulate access and manipulate information flow. Further research is needed to explore the long-term consequences of internet shutdowns and other forms of digital repression in Iran and beyond.

Keywords: Social Networks, Social Movement, Resource Mobilization, Twitter, Telegram, 2009 Elections.

تأثیر شبکه‌های اجتماعی مجازی بر جنبش‌های اجتماعی؛ مطالعه جنبش‌های اعتراضی ایران (۱۳۸۸-۱۳۹۸)

دکتری علوم سیاسی، دانشکده علوم اداری و اقتصاد، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران

بهمن ربیعی نیا

استاد گروه علوم سیاسی، دانشکده علوم اداری و اقتصاد، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران

حسین هرسیج *

چکیده

عالم‌گیر شدن استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی موجب تغییرات مهمی در سبک زندگی، عادات و ارتباطات اجتماعی و ارتباط بین مردم و دولت‌ها شده است. جنبش‌های اجتماعی به‌عنوان یکی از روش‌های انتقال خواسته‌ها و ارتباط بین مردم و حاکمیت به‌شدت متأثر از این تغییرات است. در دو دهه اخیر کارکرد بسیج شبکه‌های اجتماعی چهره جدیدی از جنبش‌های اجتماعی را در سراسر دنیا به نمایش گذاشته است. هدف پژوهش حاضر تبیین این تأثیر در جنبش‌های اجتماعی ایران بین سال‌های ۱۳۸۸ تا ۱۳۹۸ می‌باشد. روش این پژوهش توصیفی - تحلیلی بوده و از منابع کتابخانه‌ای، اسنادی و داده‌های ثانویه جهت گردآوری اطلاعات استفاده شده است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد کاربرد شبکه‌های اجتماعی در بازه زمانی موردنظر نقشی مؤثر و محوری در تسهیل بسیج منابع برای جنبش‌های اجتماعی داشته است؛ حوادث عمده بررسی شده در بازه زمانی مذکور مشخص می‌کند فارغ از علل وجودی جنبش‌های اجتماعی با کنترل یا عدم دسترسی شبکه‌های اجتماعی، به صحنه آوردن طرفداران جنبش مختل شده و با گذشت زمان این جنبش‌های اعتراضی دچار فرسایش و ضعف می‌شود.

کلیدواژه‌ها: شبکه‌های اجتماعی، جنبش اجتماعی، بسیج منابع، توئیتر، تلگرام، انتخابات ۱۳۸۸.

مقدمه

گسترش ارتباطات و اطلاعات، رسانه‌های گروهی به‌ویژه فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی آن قدر مهم و تأثیرگذار بوده که به عصر حاضر، عصر اطلاعات گفته می‌شود. سرعت تحول تکنولوژی‌های ارتباطی و اطلاعاتی حیرت‌انگیز بوده و همین تحول، دگرگونی، طراوت و نوآوری منجر به ارائه تئوری‌های مختلفی از قبیل موج سوم، جامعه شبکه‌ای، جامعه فرا صنعتی، فرا واقعیت، دهکده جهانی و... شده است. این تحول و جهان شکل گرفته از آن منجر به خلق سبک جدیدی از زیست بشر شده و ما را در بطن و متن فرایند رسانه‌ای شدن قرار داده است. فرایندی که ضمن تبادل آزاد اطلاعات و گسترش فضای گفتگو، همواره به دنبال دور شدن از سلطه دولت است. فناوری ارتباطی موجب تهدیدها و فرصت‌های زیادی در حوزه‌های گوناگون شده است. در عرصه سیاسی، حاکمیت و سلطه اطلاعات به شکل‌گیری واقعیت مجازی سرعت بخشیده و بستر تحولات سیاسی، اجتماعی و فرهنگی از قبیل ایجاد هویت‌های جدید، کانون‌های مقاومت، جنبش‌های اجتماعی، بسیج و اعتراض شده است.

اصطلاحاتی مانند انقلاب‌های توییتری یا فیس‌بوکی در پی بسیج جنبش‌های اجتماعی توسط شبکه‌های اجتماعی به‌خصوص بعد از تحولات بهار عربی مشتاقانه استفاده شدند. این موضوع همان‌طور که متضمن یک جبر فنی است که فرض می‌کند اینترنت منجر به دموکراتیزه شدن و تغییر رژیم یا انقلاب می‌شود در واقع به‌جای پرداختن به دلایل واقعی مشکلات سیاسی و اجتماعی-اقتصادی شبکه‌های اجتماعی مجازی را به‌عنوان کاتالیزوری برای اعتراضات سیاسی، شورش‌ها و انقلاب‌های اجتماعی نشان می‌دهد. با این وجود، تحول شگرف فنی تحت عنوان وب ۲.۰ و امکان تعامل متقابل رسانه‌های جدید و سنتی - مانند روزنامه‌ها، مجلات و تلویزیون - نقش تعیین‌کننده‌ای در تحولات اجتماعی اخیر داشته است. توسعه رسانه‌ها به رسانه‌های ترکیبی و امکان تعامل هم‌زمان، ارتباطات جهانی و چندبعدی، پیکربندی پیچیده تولید محتوا بین تولیدکنندگان و کاربران؛ دسترسی و تبادل محتوا را بین میلیاردها نفر امکان‌پذیر کرده است. شکل‌دهی به هوش جمعی توده‌ها از

طریق شبکه‌های اجتماعی تحت وب ۲,۰ از نظر تاریخی به‌اندازه ماشین چاپ یا اولین ارتباط سمعی و بصری در عصر رسانه‌های الکترونیکی در کهکشان‌های موردنظر مارشال مک لوهان اهمیت دارد.

در ایران استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی واقعیتی است که علی‌رغم نگاه‌های متفاوت و بعضاً متضاد نخبگان حکومتی و غیر حکومتی رشد گسترده‌ای داشته و همین موضوع موجب اهمیت دوچندان آن در کشور شده است. این واقعیت تمام حوزه‌های جهان زیست ایرانی مانند ارتباطات، سبک زندگی و به‌ویژه حوزه سیاست و مفاهیم مرتبط به آن همچون مشارکت، قدرت، هویت، مشروعیت و مقاومت را تحت تأثیر قرار داده و منجر به تکثیر هویت‌های برابر شده و هرکس می‌تواند به راحتی در کانال‌ها و شبکه‌ها عضو شده و به نشر نظریات خود بپردازد. باوجود دلایل مختلفی مانند اعمال سیاست‌های فیلترینگ، پایین بودن پهنای باند، ممنوعیت‌های قانونی، درصد عضویت در ایران در شبکه‌های معروف جهانی نسبت به کشورهای پیشرفته و حتی خاورمیانه بالا می‌باشد (آمار جهانی اینترنت: www.internetworldstats.com) ولی شدت و دامنه تأثیرگذاری این شبکه‌ها در ایران زیاد می‌باشد و هر لحظه امکان شکل‌گیری سیاست مقاومت در فضای مجازی وجود دارد. این بدین معنی است که این شبکه‌ها توانسته‌اند یا این توانایی را دارند تا به تعبیر گرامشی سلطه هژمونیک دستگاه‌های مشروعیت ساز نظام سیاسی را با اخلال مواجه کرده و خرده گفتمان‌های مقاومت را در اشکال مختلف تولید کرده و سبب انتقال جلوه‌های جدید کنش سیاسی به فضای غیرقابل دسترس سایبر شوند (Morozov, 2011b).

به دنبال جنبش‌های سیاسی و اجتماعی سال‌های اخیر در ایران چنین به نظر می‌رسد که شبکه‌های اجتماعی و فضای مجازی بیش از علل دیگر در شکل‌گیری جنبش‌های اجتماعی مؤثر است؛ به عبارت دیگر هرچند متغیرهای متعددی از قبیل شکاف‌های اجتماعی و طبقاتی، مشکلات اقتصادی و بعضی ناکارآمدی‌های سیستم اجرایی کشور در شکل‌گیری این جنبش‌ها قابل احصا است، اما شبکه‌های اجتماعی مجازی با بسیج نیروها، راه‌اندازی تظاهرات، اعتراضات، راهپیمایی و کمپین‌های اجتماعی بستر اجرا و سازمان‌دهی

جنبش‌های اعتراضی در ایران بوده است.

پژوهش حاضر، با روش توصیفی-تحلیلی و با استفاده از اسناد موجود و منابع کتابخانه‌ای، مهم‌ترین جنبش‌های ایران بین سال‌های ۱۳۸۸ تا ۱۳۹۸ را از منظر تأثیرگذاری شبکه‌های اجتماعی مجازی بر بسیج این جنبش‌ها بررسی می‌کند. برای این منظور نخست نقش فضای مجازی در بسیج جنبش‌های اجتماعی به اجمال توضیح داده می‌شود و در ادامه برای عینی شدن پاسخ به مسئله اصلی پژوهش یعنی نقش شبکه‌های اجتماعی در ایجاد و هدایت جنبش‌های اجتماعی بین سال‌های ۱۳۸۸ تا ۱۳۹۸؛ سه رخداد مهم این بازه زمانی یعنی حوادث بعد از انتخابات ۱۳۸۸، حوادث دی‌ماه ۱۳۹۶ و حوادث آبان ۱۳۹۸ از حیث نقش فضای مجازی در ایجاد و روند اجرایی، موفقیت یا ناکامی این جنبش‌های اعتراضی موردبررسی قرار خواهد گرفت. منظور از فضای مجازی یا شبکه‌های اجتماعی مجازی در این تحقیق پلتفرم‌های اجتماعی تلفن همراه از قبیل توئیتر، تلگرام، اینستاگرام و فیس‌بوک می‌باشد.

پیشینه پژوهش

شبکه‌های اجتماعی مجازی، به عنوان پدیده‌های نوظهور در عرصه تکنولوژی ارتباطات، تأثیرات گسترده‌ای در سطح جوامع داشته‌اند. تحقیقات در راستای تأثیر اینترنت در حوزه جوانان، زنان، دانشجویان، یادگیری، اوقات فراغت و مشارکت سیاسی به انحاء مختلف و بیشتر به صورت کمی در مجلات تخصصی داخلی به تعداد نسبتاً بالا به چشم می‌خورد. در خصوص تأثیر شبکه‌های اجتماعی مجازی بر جنبش‌های اجتماعی که موضوع این مقاله است تحقیقات موجود عمدتاً در فضای نظری نگارش شده و به عرصه تحلیل وقایع ورود نکرده‌اند. در مرور برخی از پژوهش‌های انجام شده مشخص شد در مورد نقش فضای مجازی و به خصوص شبکه‌های اجتماعی مجازی در جنبش‌های اجتماعی ایران به‌ویژه در بازه زمانی موردنظر تحقیق، مطالعات زیادی انجام نشده است. در بین نویسندگان خارجی مانوئل کاستلز، محقق اسپانیایی با تحریر چندین کتاب و مقاله که برخی از آن‌ها به فارسی ترجمه شده است کوشیده است ارتباط بین فضای مجازی و جنبش‌های اجتماعی را تبیین

کند. در ادامه به چند نمونه از پژوهش‌های انجام‌شده در این زمینه اشاره می‌شود:

- حسین پور (۱۴۰۰) در پایان‌نامه دکترای خود «تأثیر شبکه‌های اجتماعی مجازی بر نافرمانی مدنی در ایران» با استفاده از داده‌های ثانویه و تحلیل محتوای شبکه‌های اجتماعی مجازی به بررسی تأثیرگذاری شبکه‌های مجازی و به‌ویژه کانال‌های تلگرامی در گسترش آشوب‌ها و حوادث دی ماه سال ۱۳۹۶ پرداخته است و به این نتیجه رسیده است که چون شبکه‌های اجتماعی مجازی بر بستر نارضایتی‌ها سوار می‌شوند لذا اتخاذ سیاست‌های اجتماعی با شاخص‌هایی همچون ایجاد رفاه عمومی، برابری، توجه به حقوق شهروندی، شفافیت و پاسخگویی ضمن کاهش نافرمانی‌های مدنی، شبکه‌های مجازی را از تهدید برای امنیت ملی به یک فرصت تبدیل می‌نماید.

- حسینیان (۱۴۰۰) در پایان‌نامه خود تحت عنوان «نقش شبکه‌های اجتماعی مجازی در گرایش به مشارکت در جنبش‌های اجتماعی نوین (مورد مطالعه: شهروندان شهر یاسوج)» با تجزیه و تحلیل داده‌های حاصل از روش پیمایشی بین شهروندان بالای ۱۵ سال شهر یاسوج در سال ۱۴۰۰ نشان داده که بین مؤلفه‌های اعتماد به شبکه‌های اجتماعی مجازی، اطلاع‌رسانی و ارتباط آسان شبکه‌های اجتماعی مجازی، سن افراد، طبقه اجتماعی-اقتصادی و میزان فعالیت در شبکه‌های اجتماعی مجازی و گرایش به مشارکت در جنبش‌های اجتماعی نوین رابطه مستقیم و معناداری وجود دارد و نتیجه گرفته است که جامعه ایران دارای پتانسیل جنبش‌های اجتماعی نوین می‌باشد.

- ونک (۱۳۹۸) در پایان‌نامه «الگوی ایجاد و تداوم آشوب‌های دی ماه ۱۳۹۶ با تأکید بر نقش شبکه‌های اجتماعی (مطالعه موردی کانال‌های تلگرامی بی‌بی‌سی فارسی و آمدنیوز)» نقش منفی شبکه‌های اجتماعی بخصوص تلگرام در وضعیت امنیتی کشور را بررسی کرده است. این فناوری‌های ارتباطی همان‌گونه که می‌توانند در جهت مثبت به کار گرفته شوند، می‌توانند به‌عنوان ابزاری در دست اپوزیسیون کشور برای تبلیغات، شبکه‌سازی مخالفان، هدایت و آموزش آنان استفاده شود. وی با اشاره به وقایع و آشوب‌های دی ماه ۱۳۹۶ در میان عوامل و عناصر مختلفی که باعث ایجاد و تداوم

آشوب‌های دی‌ماه ۱۳۹۶ شدند، نقش شبکه‌های اجتماعی مجازی به‌خصوص پیام‌رسان تلگرام و کانال‌های تلگرامی بی‌بی‌سی فارسی و آمدنیوز را غیرقابل انکار می‌داند.

- نظری و قلی‌پور (۱۳۹۷) در مقاله «رسانه‌های جدید اجتماعی و نقش آن‌ها در بازنمایی کنش‌های جمعی: تحلیل واقع‌بینانه انقلاب مصر» یکی از ویژگی‌های برجسته جنبش انقلابی مصر (۲۰۱۰-۲۰۱۱) را استفاده ایزاری معترضان از فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی نوین به‌ویژه اینترنت و رسانه‌های اجتماعی چون فیس‌بوک، توئیتر و یوتیوب می‌داند. این مقاله ارزیابی مناسبی از نقش ارتباطات مجازی ناشی از فناوری‌های اطلاعاتی جدید در جنبش انقلابی مصر و سایر کشورهای خاورمیانه را نشان می‌دهد.

- نظری و فرقانی (۱۴۰۰) در پژوهش «بازنمایی اعتراضات خیابانی دی‌ماه ۱۳۹۶ ایران در بخش خبری ۲۰:۳۰ سیمای جمهوری اسلامی» اعتراضات دی‌ماه سال ۹۶ را نمونه‌ای از شکل‌گیری جنبش‌های نوین اجتماعی ایران با ویژگی غیرایدئولوژیک بودن، فقدان رهبری واحد، پراکندگی، داشتن ساختاری شبکه‌ای در اعضا و نیز استفاده از شیوه‌های نوین ارتباطی بر بستر فضای مجازی عنوان کرده‌اند. این تحقیق با روش تحلیل محتوا نشان می‌دهد که تصویری که از معترضان در پرمخاطب‌ترین بخش خبری سیمای جمهوری اسلامی نشان داده می‌شود، با شیوه‌هایی همراه است که از خلال آن‌ها، معترضان به‌مثابه «دیگری» سازمان‌یافته به دست دشمنان نمایش داده می‌شوند و بازنمایی مطالبات صورت گرفته در این اعتراضات نیز در روند تقلیل و طبیعی سازی قرار داده می‌شود.

- سردارنیا (۱۳۸۸) در مقاله «اینترنت، جنبش‌های اجتماعی جدید و بسیج اعتراض‌ها» چهار کارکرد عمده اینترنت در جنبش‌های اجتماعی جدید را بدین صورت برمی‌شمارد: کارکرد شناختی و تبلیغاتی، هویت‌سازی، شبکه‌سازی و ایجاد ائتلاف و سازمان‌دهی اعتراضات. وی بر کارکرد شبکه‌های اجتماعی در جنبش‌های اجتماعی تأکید کرده و مسائل مربوط به حوزه امنیت اطلاعات، نظیر پنهان‌سازی هویت و نقش دولت را کنار می‌گذارد. از نظر این پژوهش شبکه‌های اجتماعی مجازی به دلیل هویت ناشناس کاربران، امکان مقابله با معترضان را کاهش می‌دهد؛ برخلاف جنبش‌های کلاسیک که افراد از

تأثیر شبکه‌های اجتماعی مجازی بر جنبش‌های اجتماعی...؛ ربیعی نیا و هرسیج | ۲۵۳

طریق تبلیغات چهره به چهره و میدانی جنبش را تکثیر می‌کردند و هویتشان آشکار و قابل شناسایی بود.

- توفکچی و ویلسون (۲۰۱۲) در مقاله «رسانه‌های اجتماعی و تصمیم برای شرکت در اعتراض سیاسی» استفاده معترضان از شبکه‌های اجتماعی در میدان التحریر مصر را تحلیل می‌کنند. این تحقیق بهبود ارتباطات سیاسی و سرنگونی حکومت حسنی مبارک را در ترکیب سه جزء (۱) کانال تلویزیونی مستقل (الجزیره)، (۲) افزایش سریع و گسترده از فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی (فیس‌بوک و توئیتر) و (۳) کاهش هزینه‌ها و گسترش قابلیت تلفن‌های همراه می‌دانند.

- بورستین و همکارانش (۲۰۲۱) در پژوهش «تداوم مشارکت سیاسی: تعاملات اجتماعی و پویایی جنبش‌های اعتراضی» با بررسی مشارکت دانشجویان هنگ‌کنگ کنگی در یک جنبش اعتراضی، علل مشارکت پایدار در جنبش‌های سیاسی را مورد مطالعه قرار داده است. این تحقیق نشان می‌دهد بسیج در سطح شبکه‌های اجتماعی موجب افزایش انگیزه برای حضور مستمر و مداوم در تعاملات و جنبش‌های سیاسی می‌شود.

- بولیان و همکارانش (۲۰۲۰) در مقاله «بسیج رسانه: مقایسه تأثیر تلویزیون و شبکه‌های اجتماعی بر بسیج» با تحلیل رویدادهای اعتراضی از سال ۲۰۱۷ و هم‌زمان با روی کار آمدن ترامپ در امریکا نقش شبکه‌های اجتماعی و تلویزیون در افزایش آگاهی از رویدادهای اعتراضی و افزایش مشارکت در راهپیمایی‌ها و تظاهرات را بررسی کرده است. یافته نویسنده‌گان نشان می‌دهد که استفاده از توئیتر در مقایسه با فیس‌بوک در رابطه با چرخه اعتراض، مؤثرتر بوده است. در مقابل، استفاده از تلویزیون تأثیری بر مشارکت اعتراضی نداشته و پتانسیل لازم برای بسیج منابع در جنبش‌ها را ندارد.

چارچوب نظری

کاربست نظریه بسیج منابع در جنبش‌های اجتماعی

اگرچه معمولاً ابراز می‌شود جنبش اجتماعی نوعی کنش گروهی یا رفتار جمعی است اما جنبش اجتماعی مفهومی چند محوری است و اساساً در نظریه‌پردازی محل مناقشه قرار

گرفته است. با پویایی روزافزون تغییرات اجتماعی، جنبش اجتماعی در حال تبدیل شدن به یک گفتمان عمده در علوم اجتماعی است به‌طوری‌که «جامعه مدرن» با «جنبش اجتماعی» عجین شده و قرن بیست و یکم زمانی برای بسیج جنبش‌های اجتماعی نام گرفته است (Meyer and Tarrow, 1998).

اصطلاح «جنبش اجتماعی» در سال ۱۸۵۰ توسط جامعه‌شناس آلمانی لورنزفون اشتاین معرفی شد، اما مفهوم آن از نظر روش‌شناختی همواره مورد بحث دانشمندان بوده است (Della Porta, 2014:76). دانشمندان جنبش اجتماعی را به معنای گروهی سازمان‌یافته از مردم معرفی می‌کنند که در حال کشمکش با مخالفان مشخص، دارای هویت مشترک، باور واحد یا برنامه مشترک و فعالیت جمعی برای ترویج یا مقاومت در برابر یک امر اجتماعی جهت تغییر جامعه هستند. ماریو دیانی با درک متفاوتی از جنبش‌های اجتماعی یک ستر شامل تمام جنبه‌های مرتبط با این مفهوم را پیشنهاد می‌کند: «جنبش اجتماعی شبکه‌ای از تعاملات غیررسمی بین تعداد زیادی از افراد، گروه‌ها و یا سازمان‌ها است که بر اساس هویت مشترک به‌صورت جمعی درگیر فعالیت‌های سیاسی یا فرهنگی هستند» (Diani, 2002:165). با این حال صحبت از هویت جمعی به‌عنوان یک بعد مهم در جنبش اجتماعی، از این جهت که مستلزم درجه‌ای از همگنی و ثبات است؛ در دوران پیچیدگی شبکه‌ها و جریان‌های ارتباطی مورد اعتراض واقع شده است. با در نظر گرفتن این بحث‌ها، بینگتون می‌گوید: یک جنبش اجتماعی شکلی از کنش جمعی است و فرآیندی است که توسط مجموعه‌ای از کنش‌ها و کنشگران با انگیزه نارضایتی‌های مشترک و احساس بی‌عدالتی تداوم می‌یابد و چشم‌انداز آن نیاز به یافتن راه جدیدی برای سازمان‌دهی جامعه است (Bebbington, 2009:22).

از نظر تاریخی دولت با تمهید سلطه خود بر سایر نهادهای اجتماعی مانند خانواده، نژاد، طبقه و بازیگران اجتماعی؛ استفاده مشروع از خشونت و زور سازمان‌یافته را در انحصار خود دارد. با این حال ساختار تعامل دولت با دیگر اجزای اجتماع همیشه چالش‌برانگیز بوده است. دولت ممکن است به‌طور کلی بر نیروهای اجتماعی تسلط داشته

باشد اما این نیروها می‌توانند با اعتراض به سیاست‌های دولت دغدغه‌ها و خواسته‌های خود را مطالبه کنند. اگر دولت فاقد منابعی برای پاسخگویی به خواسته‌ها و انتظارات گروه‌های اجتماعی باشد ممکن است خشم این گروه‌ها سبب اعتراض و شکل‌گیری جنبش اجتماعی شود. چارلز تیلی می‌گوید تاریخ، جنبش‌های اجتماعی را به‌عنوان کشمکش‌هایی در نظر می‌گیرد که مردم عادی از طریق آن‌ها ادعاهای جمعی را مطرح می‌کردند. او استدلال می‌کند که جنبش‌ها وسیله اصلی مشارکت مردم در سیاست عمومی هستند (Tilly, 2004:166). اگرچه در سال‌های قبل از دهه ۱۹۶۰، جنبش حقوق مدنی در آمریکا یا جنبش نازی‌های آلمان جنبش اجتماعی محسوب می‌شود اما بروز کنش‌های جمعی پس از دهه ۱۹۶۰ و اوایل دهه ۱۹۷۰ در اروپای غربی و آمریکا و همچنین علاقه ایجادشده برای تبیین منشأ این حوادث موجب ادبیات نوینی در بررسی جنبش‌های اجتماعی شد که دانشمندان اروپایی آن را جنبش اجتماعی جدید نامیدند. مک آدام تأکید می‌کند دانشمندان اروپایی‌ها به مبانی اقدام جمعی در فرآیندهای اجتماعی، جمعیتی، اقتصادی و سیاسی بر اساس یک تحلیل کلان مانند نسخه مارکسیستی و تضادهای صنعتی و اقتصادی برای سوق دادن کارگران به اقدام جمعی و یا نسخه رقیب این تحلیل اهمیت شهرنشینی، صنعتی شدن و بوروکراتیزه شدن در ایجاد نیازهای ضروری به‌عنوان شرط اقدام جمعی تحقیق می‌کردند (McAdam, McCarthy, Zald, 1986:698).

در سنت آمریکایی جنبش اجتماعی را اغلب به‌عنوان «ابزاری برای سیاست‌های دیگر» مثلاً برای چالش و تأثیر در ساختار سیاسی می‌دانند. این تحلیل می‌گوید که جنبش در دو فرآیند رخ می‌دهد. این دو فرآیند یکی ظهور جنبش و دیگری مشارکت افراد است. به دلیل عدم تعادل در قسمتی از سیستم از یکسو و از سوی دیگر انگیزه‌های فردی از قبیل انگیزه سیاسی، مذهبی یا وضعیت روانی افراد منجر به مشارکت در کنش جمعی و جنبش اجتماعی می‌شود. برخلاف نظریات مربوط به جنبش‌های اجتماعی جدید در اروپا که بیشتر به مطالعه علل بروز جنبش می‌پرداخت؛ نظریه‌پردازان آمریکایی با تأکید بر روند تجهیز و توسعه جنبش‌های اجتماعی تئوری بسیج منابع را توسعه دادند. مک آدام اظهار

می‌کند که «بسیج منابع برای حمایت از ارزش‌ها و اهداف جنبش، نتیجه نگرش مؤثر به کنشگران است. به حاشیه رانده شدن، بیگانگی از جامعه و احساس عدم تعلق به اجتماع، افراد را وارد کنش جمعی می‌کند» (McAdam, McCarthy, Zald, 1986:704-705).

بسیج را می‌توان به عنوان فرآیندی توصیف کرد که در آن یک گروه بر منابع ضروری برای اقدام جمعی دسترسی پیدا می‌کند. نظریه پردازان بسیج منابع می‌خواستند از تحلیل کلانی که در مرکزیت آن محرومیت و نارضایتی بود به تحلیلی برسند که حاوی عوامل بالندگی و موفقیت یا سقوط یک جنبش است. درواقع اعطای موقعیت فرعی به نارضایتی‌ها در نظریه‌هایی که ظهور و افول جنبش‌های اجتماعی را توضیح می‌دهند و تأکید بر فرایندهای بسیج یا پویایی و تأکید بر تاکتیک‌های رشد، افول و تغییر جنبش اجتماعی رویکرد تئوری بسیج منابع است. این رویکرد تنوع منابعی را که باید بسیج شوند، پیوندهای جنبش اجتماعی با گروه‌های اجتماعی دیگر، وابستگی جنبش به حمایت خارجی برای موفقیت و تاکتیک‌های مورد استفاده مسئولین جنبش برای کنترل یا ترکیب با دیگر جنبش‌ها را بررسی می‌کند.

منابع بسیج می‌تواند مانند نیروی انسانی، ثروت، کالا و خدمات ملموس باشد و یا مانند اقتدار، رهبری، سازمان، تعهد اخلاقی، اعتماد، دوستی و عادات غیرملموس باشد. استدلال بر این است که تعارضات جمعی در وجوه پویای آن مانند جمع‌آوری سرمایه، نحوه مدیریت و تخصیص منابع و نحوه تبدیل این منابع برای تعقیب اهداف گروه‌های ناراضی را می‌توان از نقطه نظر بسیج منابع مفهوم‌سازی کرد. محققان بسیج منابع، جنبش‌های اجتماعی را مجموعه‌ای از عقاید و باورها در یک جمعیت می‌دانند که نشان‌دهنده ترجیحات برای ترویج یا جلوگیری از تغییرات اجتماعی است (Guitt, 1970:2).

سیدنی تارو با توضیح چرخه‌های اعتراض برای عناصر متقاطع جنبش‌های اجتماعی (فرصت‌ها/محدودیت‌های سیاسی، چارچوب‌های فرهنگی و شبکه‌ها و سازمان‌ها) نشان می‌دهد که چگونه تشدید درگیری‌ها منجر به ظهور جنبش‌های اجتماعی جدید و ایجاد چارچوب‌های جدید از اعتراض می‌شود. درواقع تارو استدلال می‌کند اعتراض و جنبش

قابلیت تغییر و تبدیل به یکدیگر را دارند (Meyer and Tarrow, 1998:24). در این تحقیق از جنبش‌های اجتماعی و اعتراضات به جای هم استفاده شده است.

تئوری بسیج منابع به وضوح بیان می‌کند که در دسترس بودن دارایی‌ها و بازیگرانی که از این منابع به طور مؤثر استفاده می‌کنند در موفقیت جنبش ضرورت دارد؛ از این جهت توجه بسیج منابع بر شناسایی شبکه‌های عضویت متمرکز است. ساختارهایی که از بسیج حمایت می‌کنند و جریان پایدار منابع لازم را برای سازمان‌دهی جنبش فراهم می‌کنند. سازمان‌های جنبش اجتماعی تشویق می‌شوند تا شبکه‌های متراکم موجود را هدف قرار دهند. مزایای این کار به دست آوردن انگیزه‌های مادی و همبستگی ناشی از هویت جمعی ارائه شده به افراد و همچنین استخدام افراد دارای دانش و تخصص خاص این شبکه‌ها در سازمان جنبش است (Meyer, Whittier, 1994:285).

تعداد اعضای بسیج شده از شبکه‌ها آشکارا بر انواع تاکتیک‌های موجود در جنبش تأثیر خواهد گذاشت، همان‌طور که زالد و مک کارتی خاطرنشان می‌کنند: «شما نمی‌توانید راهپیمایی را تنها با پنج حامی برگزار کنید» (McCarthy, Zald, 1977:1218). نظریه پردازان بسیج منابع علاقه بین بسیج و شبکه‌های اجتماعی را ناشی از تلاش برای بقای سازمانی جنبش و البته موفقیت آن در طول زمان می‌دانند. شبکه‌های اجتماعی، مبنا و پایه‌ای برای مشوق‌های جمعی فراهم می‌کنند و با پیوند میان اعتماد، مسئولیت و کنش متقابل منبعی محسوب می‌شوند که یک جنبش می‌تواند برای بسیج اعضا از آن استفاده کند (Eckstein, 1989:60). در سال‌های اخیر افزایش استفاده از دستگاه‌های تلفن همراه هوشمند و فناوری شبکه‌های اجتماعی مجازی به عنوان امکانی جدید برای بسیج منابع و فرصتی نوظهور برای مطرح شدن مجدد نظریه بسیج منابع بوده است و فناوری‌های ارتباطی جدید موجب تحولی شگرف در ساختار جنبش‌های اجتماعی در عصر دیجیتال شده است.

شبکه‌های اجتماعی مجازی و بسیج جنبش‌های اجتماعی

عبارت «انقلاب، توطئه خواهد شد» با وام گرفتن از مفهوم مورد تأکید مایکل شودسون جامعه‌شناس رسانه که می‌گفت «انقلاب، تلویزیونی نخواهد شد» حاکی از اهمیت

شبکه‌های اجتماعی مجازی است. استدلال شود سون این بود که به خاطر ارتباط سیستم سرمایه‌داری با مؤسسات تجاری-رسانه‌ای، آن‌ها نمی‌توانند منشأ جنبش‌های قدرتمند اجتماعی یا انقلاب‌های اجتماعی باشند (Schudson, 1989:172)؛ اما آیا مسئله برای شبکه‌های اجتماعی مجازی می‌تواند متفاوت باشد؟ توئیتر، فیس‌بوک، گوگل و اکثر پلتفرم‌های رسانه‌های اجتماعی دارای شرکت‌های بزرگ هستند. آیا محصولات چنین بنگاه‌های سرمایه‌داری می‌توانند بذره‌های تغییر را ایجاد کند؟ این تصور که انقلاب را می‌توان توئیتر کرد تغییر مهمی در عرصه کاربرد شبکه‌های اجتماعی در جنبش‌های اجتماعی در اذهان نخبگان ایجاد کرد. مجله روابط خارجی در ۲۰ ژوئن ۲۰۱۱ با موضعی خوش‌بینانه اعلام کرد که «انقلاب‌ها با توئیتر تکثیر شده‌اند» (Hounshell, 2011). موج‌های اعتراضی ایجادشده از سال ۲۰۰۸ به بعد از قبیل جنبش اشغال وال‌استریت، پارک گزی ترکیه و انقلاب مردم مصر به شدت تحت تأثیر رسانه‌های اجتماعی بوده است به‌طوری‌که از آن‌ها به نام انقلاب‌های فیس‌بوکی یا توئیتری یاد می‌کنند.

باین حال، پیوند اثبات‌شده بین شبکه‌های اجتماعی و بسیج منابع منجر به دو نگاه بدبینانه و خوش‌بینانه به فناوری رسانه‌های اجتماعی جدید شده است. مانوئل کاستلز با به تصویر کشیدن جامعه معاصر به‌عنوان یک «جامعه شبکه‌ای» بر اساس پیشرفت‌های اولیه دنیای وب دید مثبتی به این مقوله دارد. کاستلز می‌گوید جنبش‌های اجتماعی اهرم تغییرات اجتماعی هستند که برای رسیدن به اهداف چاره‌ای جز روبرو شدن با نهادهای مستقر تحت حاکمیت دولت ندارند و این مسئله ترس از عواقب مجازات دولت را در پی دارد. غلبه بر ترس یک عنصر کلیدی و تقویت‌کننده برای بسیج است که ظهور اینترنت و ایجاد جامعه شبکه‌ای مبتنی بر فضای وب فرصتی بی‌نظیر را برای کاهش این ترس و گسترش اندیشه‌های اعتراضی فراهم کرده است.

برخی از نظریه‌پردازان‌های او نیز برای درک به‌اصطلاح وب ۲٫۰ با وجه مشخصه فضای تعاملی مبتنی بر تولید محتوای کار برپایه تلاشی است که منطق ارتباط و ارسال پیام‌های انبوه به افراد و گروه‌ها را در شبکه‌های اجتماعی مجازی به تصویر می‌کشد. از نظر

کاستلز این شبکه‌ها به دلیل قابلیت ردیابی کمتر، آزادی بیان نسبتاً مطلق، امکانات گسترده، پشتیبانی از انواع مختلف پیام‌های دیتا، حاکمیت رویکردهای تعاملی به جای ارتباطات یک‌سویه و... محیط مساعدی برای تبلیغ افکار آزادی‌خواهانه و اعتراضی، شبکه‌سازی میان معترضان، انتشار جنبش‌های اجتماعی در سطح جهان و تربیونی برای اطلاع‌رسانی اخبار جنبش فراهم آورده‌اند (Castells, 2012:218).

درحالی که نظریه پردازانی مانند کاستلز متقاعد شده‌اند که رسانه‌های اجتماعی، تأثیر مثبتی بر سازمان‌دهی و بسیج جنبش‌ها دارند نویسندگانی مثل موروزوف در کتاب توهم خالص به صورت بدبینانه‌ای در خصوص خطرات ناشی از استفاده از این فناوری‌ها هشدار داده‌اند. او دیدگاه‌های فنی - خوش‌بینانه «تکنولوژی مردم را توانمند می‌کند» را مورد انتقاد قرار می‌دهد و می‌گوید افراد تحت ستم ناگزیر با بسیج خود شورش خواهند کرد چه از طریق فیس‌بوک، توئیتر و یا هر ابزار دیگری که ارائه شود. موروزوف اشاره می‌کند سازمان‌های امنیتی و دولتی می‌تواند اطلاعات ارزشمندی را در مورد فعالین مجازی جمع‌آوری کند. شناسایی راحت هویت‌ها و فعالیت‌های مجازی که می‌توان از آن‌ها برای سرکوب جنبش‌های اجتماعی استفاده کرد؛ بنابراین درحالی که انتظار می‌رود اینترنت به مردم کمک کند تا آرمان دموکراسی را پیش ببرند ابزار سرکوب دیگری در دست دولت خواهد بود (Morozov, 2011a:22).

از نظر موروزوف، رسانه‌های جدید خودشیفتگی و تنبلی به وجود می‌آورند (اسلکتیویسم^۱) و کنشگری افراد تنبل نهایتاً در روز بسیج واقعی به صورت عملی کاری از پیش نخواهد برد. همان‌طور که مارشال مک‌لوهان اشاره کرده، درحالی که ارتباطات الکترونیکی حواس ما را گسترش می‌دهد، ادراک ما را بی‌حس می‌کند (McLuhan, 1964:51) و می‌تواند ما را در یک «سیستم بسته» ارتباطی که تماسی با دنیای واقعی ندارد گرفتار کند. اساساً تنش بین اتصال و انزوای دنیای مجازی و واقعی برای درک تأثیر

۱. Slacktivism: مبارزه از زیر لحاف؛ ترکیبی تحقیرآمیز از دو واژه انگلیسی Slacker و Activism به معنای فعالیت تنبل‌ها در وصف فعالیت‌های اجتماعی مجازی مانند حملات توئیتری یا برجسته کردن یک هشتگ به کار می‌رود که به فرد احساس رضایت انجام عملی مثبت را می‌دهند، در حالی که تأثیر واقعی آن کار بسیار ناچیز است.

شبکه‌های اجتماعی مجازی بر بسیج کنشگران معاصر باید مورد توجه قرار گیرد. کلندرمنز در توضیح بسیج جنبش‌های اجتماعی از طریق فضای مجازی به‌طور مفیدی بین دو نوع بسیج تمایز قائل می‌شود و آن‌ها را «بسیج اجماع» و «بسیج اقدام» می‌نامد. بسیج اجماع فرآیندی که از طریق آن یک جنبش اجتماعی تلاش می‌کند تا حمایت دیگران را از نظریات و ایده‌های خود کسب نماید. این کار شامل ارائه بسته‌ای حاوی (الف) خیر جمعی، (ب) استراتژی حرکت، (ج) نحوه رویارویی با مخالفان و (د) نمایش نتایج یک جنبش اجتماعی است. در این زمینه رسانه‌ها در برابر مخالفان که سعی دارند با یک نبرد رسانه‌ای کنشگران را از اجماع دلسرد کنند نقشی مهم و کلیدی دارند (Klandermans, 1984:586).

در مورد بسیج اقدام قضیه متفاوت است. بسیج اقدام فرآیندی است که طی آن یک جنبش اجتماعی مردم را به مشارکت فرا می‌خواند. برخلاف بسیج اجماع، این فرآیند به‌طور محکم ریشه در تعامل محلی و چهره به چهره دارد. کلندرمنز معتقد است امکان فعالیت بسیج اجماع مستقل از بسیج اقدام وجود دارد اما بسیج اقدام نمی‌تواند بدون بسیج اجماع موفق شود (Klandermans, 1984:586). درواقع کلندرمنز در فرآیند بسیج از طریق پلتفرم‌های مجازی بین «آمادگی عمومی» برای حمایت از جنبش یا «آمادگی خاص» که منجر به مشارکت واقعی در جنبش می‌شود تفاوت قائل است.

درمجموع صرف‌نظر از دیدگاه خوش‌بینانه یا بدبینانه به این فناوری و یا تأثیرات آن در اجماع یا اقدام کنشگران در موقعیت عملی برای هواخواهی جنبش‌های اجتماعی؛ تأثیر ابزارهای نوین ارتباطی مبتنی بر اینترنت بر بسیج اجتماعی و سیاسی پیچیده و شامل فرصت‌ها و ریسک‌های توأمان می‌باشد. رسانه‌های نوین سازمان‌های جنبش اجتماعی را قادر ساخته به شکلی ارزان و مؤثر اطلاعات را تولید و توزیع کنند و امکان دریافت واکنش‌ها و بازخوردها را نیز فراهم کرده است. این امر تا حدود زیادی به‌واسطه ساختار اینترنت به‌عنوان یک نظام ارتباطی غیرمقارن و نامتمرکز امکان‌پذیر شده است، نظامی که محتوای آن عمدتاً توسط کاربران فراهم می‌شود. این خصوصیات با ویژگی‌های مطلوب

جنبش‌های اجتماعی نظیر پروتکل‌های غیرسلسله مراتبی و باز، ارتباطات آزاد و سرانجام اطلاعات و هویت‌های خود تولید شونده ارتباط مستقیم دارد؛ به همین دلیل شاهد هستیم ابزارهای نوین ارتباطی به‌ویژه شبکه‌های اجتماعی مجازی، به منابع مهمی برای بسیج اقدام جمعی و متعاقب آن، سازمان‌دهی و پیاده‌سازی جنبش‌های اجتماعی در سراسر جهان تبدیل شده‌اند. هرسیج و ربیعی نیا برای تحلیل سیر تکامل جنبش‌های اجتماعی که از پلتفرم‌های مجازی استفاده می‌کنند مدلی ارائه کرده‌اند که برای تبیین رابطه بین شبکه‌های اجتماعی و جنبش‌های اجتماعی در این مقاله مناسب است:

۱- رخداد تحریک‌کننده: اتفاقات یا حوادث سیاسی و اجتماعی فرصتی ایجاد می‌کند تا افراد به نقش‌آفرینی و فعالیت در آن اتفاقات تمایل پیدا کنند. بهترین راه برای تجسم یک رویداد به نمادی برای نقش‌آفرینی مردم هدایت آن از حوزه حکومت به حوزه زندگی روزمره مردم است. در این مفهوم‌سازی جوامع در دو گروه همگن و متضاد قطبی می‌شوند. «مردم» در مقابل «نخبگان فاسد»، «ما» در مقابل «آنها» یا «شهروندان» در مقابل «مهاجران». این گروه‌های قطبی شده از طریق تقاضاهای ارضا نشده خود را در برابر گروه‌های متضاد به‌عنوان یک واحد اجتماعی یا سیاسی مطرح می‌سازند. این تقاضاها، همراه با سایر نیازهای ارضا نشده، به سکوی پرشی برای مردم تبدیل می‌شود تا دشمن یا دشمنان مشترکی را شناسایی کنند که تصور می‌شود عامل تضییع حقوق آنان هستند، حتی اگر این امر مستلزم استفاده از اخبار جعلی یا تبلیغات دروغ باشد.

۲- واکنش رسانه‌ای: در این مرحله پشتیبانی شبکه‌های اجتماعی مجازی موجب یک واکنش فوری نسبت به رویداد محرک بین مردم و فعالان می‌شود و به آنها اجازه می‌دهد ایده‌ها را منتقل کنند، اما درعین حال به‌عنوان یک کانال طبیعی برای کشف رویدادهای مهم و برجسته کردن آنها برای مخاطبان داخلی یا بین‌المللی عمل می‌کند. واکنش رسانه‌ای افراد فرهنگی و هنری مثل بازیگران، هنرمندان و ورزشکاران در فضای مجازی به خاطر دیده شدن بیشتر و یا استخدام این سلبریتی‌ها توسط روشنفکران و نخبگان سیاسی که از ترس نگاه انتقادی دولت و مردم نمی‌توانند فعالانه در کنش‌ها شرکت کنند باعث شده تا

سلبریتی‌ها و سوپر بلاگرها بتوانند در بسیاری از موضوعات اجتماعی نظر بدهند و نظرشان در جامعه تأثیرگذار باشد.

۳- سازمان‌دهی و ویروسی: هنگامی که یک رویداد انفجاری در پیچه‌ای را برای معترضان باز می‌کند تا نظرات سیاسی خود را به‌عنوان یک شهروند-خبرنگار بیان کنند، این افراد جوامع آنلاینی ایجاد می‌کنند که در آن ایده‌های جمعی تولید می‌شود و تعامل بین افراد جامعه گسترش پیدا می‌کند (Castillo, 2016:22). وقتی پیام‌های بسیج سیاسی توسط دوستان نزدیک در یک شبکه اجتماعی تعاملی منتشر می‌شود، تأثیر آن در مقایسه با گروه خبری چهار برابر بیشتر است؛ به عبارت دیگر، شبکه‌های اجتماعی در رشد ویروسی یا وایرال شدن یک موضوع یا حادثه نقش مؤثری دارد (Kramer, Guillory and Hancock, 2014:87). اشتراک گذاری پیام‌ها در شبکه‌های اجتماعی بر احساسات افراد تأثیر می‌گذارد که در نهایت منجر به کنش واقعی در دنیای واقعی می‌شود.

۴- اعتراضات اجتماعی: در مرحله نهایی پلتفرم‌های اجتماعی به‌طور فزاینده‌ای به‌عنوان ابزاری برای تقویت پیام‌ها یا ایدئولوژی‌های مخرب و بی‌ثبات‌کننده مورد استفاده قرار می‌گیرند. شبکه‌های اجتماعی دستور کار آموزش نفرت و خشونت معترضان در بستر را سازمان‌دهی می‌کند و اگر کنترل نظام اجتماعی از دست دولت خارج شود این اعتراضات مانند حوادث جهان عرب منجر به براندازی حکومت‌ها می‌شود (هرسیچ و ربیعی نیا، ۱۴۰۰).

شبکه‌های اجتماعی و جنبش‌های اجتماعی ایران بین سال‌های ۱۳۸۸ تا ۱۳۹۸ شبکه‌های اجتماعی مجازی نقش انکارناپذیری در سیاست معاصر دارند تا جایی که جنبش‌های جدید شکل‌گیری خود را مدیون رسانه‌های نوین هستند و به‌شدت به رسانه‌های جمعی متکی‌اند و از طریق آن‌ها خواسته‌هایشان را مطرح می‌کنند (نش، ۱۳۹۵:۱۳۲). این رسانه‌های نوین شاکله نظم پسامدرن و جنبش‌های نوین اجتماعی را شکل می‌دهند و قدرت دولت‌ها را به چالش می‌کشند. شبکه‌های اجتماعی علاوه بر نقش رسانه‌ای خود در فضای مجازی، با طرح ادعاهایی مانند تمامیت‌خواهی حکومت، نقض حقوق بشر،

سرکوب آزادی بیان، تشدید محدودیت بر مطبوعات، تضییع آزادی گروه‌های سیاسی اجتماعی و صنفی، تشدید محدودیت اقوام، زنان، دانشجویان و بازداشت بعضی افراد، القای شکاف بین مردم و رهبران، القای نبود حمایت مردمی و مشروعیت بخشی به تصمیم‌های رهبران جنبش‌های اجتماعی ظرفیت بالایی برای بسیج و سازمان‌دهی حرکت‌های اجتماعی و مانورهای خیابانی در فضای حقیقی دارند.

نقش شبکه‌های اجتماعی در ایجاد ارتباطات شبکه‌ای و بسیج اعتراضات در ایران حقیقتی است که سیاستمداران غربی صراحتاً به حمایت از آن برای مقابله با حکومت تأکید دارند. به لحاظ سیستم کنترلی دولت ایران با به کارگیری ابزارهای فنی فیلتراسیون در خصوص برخی شبکه‌های اجتماعی مجازی و وب سایت‌ها با محتوای تبلیغات ضد دینی و ضد مذهبی، تابوهای اجتماعی و فرهنگی، محتوای سیاسی با محورهای تبلیغات ضدنظام و اپوزسیون سیاسی و همچنین وب سایت‌های با محتوای جنسی اعمال نظارت می‌کند. بااین حال بر اساس نتایج نظرسنجی انجام‌شده در وب سایت‌های پربازدید کاربران ایرانی (بر اساس رتبه‌بندی ترافیک وب‌سایت الکسا)، به نظر می‌رسد که بسیاری از وب سایت‌های با محتوای بزرگ‌سالان یا شبکه‌های اجتماعی و خبری که مسدود شده است در رتبه بالایی از نظر بازدید در ایران قرار دارند. (Aryan, et al, 2013)

دور زدن فیلترینگ علی‌رغم مقررات و قوانین موجود به یک فرهنگ در بین کاربران ایرانی تبدیل شده و عملاً نشان می‌دهد دولت در این زمینه نخواستگی و یا نتوانسته سیاست درستی اعمال کند. فیلتر شکن‌هایی مانند هات اسپات شیلد^۱، سایفون^۲، اولتراسورف^۳ و تور^۴ که عمدتاً توسط شرکت‌های غیردولتی و با بودجه ایالات متحده برای دور زدن فیلترینگ توسعه داده شده و در اختیار کاربران کشورهای دیگر به خصوص ایران قرار داده شده از ابزارهایی هستند که اکثر کاربران ایرانی فضای مجازی از آن استفاده کرده‌اند. وزارت دفاع آمریکا اذعان می‌کند برای مقابله با فیلترینگ سایت‌ها توسط دولت ایران، تحریک

-
1. Hotspot Shield
 2. Psiphon
 3. Ultraseurf
 4. Tor

قربانیان سانسور و آموزش‌های رسانه‌ای اپوزسیون ایرانی در راستای براندازی نرم بودجه تخصیص داده است (حسینی و همکاران، ۱۳۹۳: ۵۴). در دنیای امروز به نظر می‌رسد هزینه به مراتب کمتر و نتیجه فوق‌العاده بسیج منابع به واسطه اینترنت و فضای مجازی اهمیت بیشتر رسانه‌های نوین را به مثابه منابع جدید نسبت به منابع سنتی مانند پول یا کار یدی نشان داده است. پس از بررسی تئوریک نقش شبکه‌های اجتماعی در بسیج جنبش‌های اجتماعی با بررسی سه جنبش اعتراضی مؤثر اخیر در کشور یعنی وقایع بعد از انتخابات ریاست جمهوری ۱۳۸۸، دی‌ماه ۱۳۹۶ و آبان ۱۳۹۸ تلاش می‌شود به صورت موردی نقش آفرینی شبکه‌های اجتماعی مجازی در جهت بسیج، سازمان‌دهی و تداوم جنبش‌های اعتراضی بیان گردد.

حوادث بعد از انتخابات ریاست جمهوری سال ۱۳۸۸

انتخابات ریاست جمهوری سال ۱۳۸۸ ایران و حوادث پس از آن، اولین قدرت‌نمایی بزرگ شبکه‌های اجتماعی برای کمک به گسترش اعتراضات، بسیج مخالفان سیاسی، شکل دادن به گفتمان سیاسی و تسهیل اقدام علیه دولت را به تصویر کشید. این حوادث نقش شبکه‌های اجتماعی را به صورت واضح نشان داد و به نوعی راهنما و کاتالیزور جنبش‌های اجتماعی پس از خود به خصوص جنبش‌های موسوم به بهار عربی خاورمیانه شد. هرچند استفاده از عباراتی مانند «انقلاب مبتنی بر اینترنت» و «انقلاب توییتری» (Rothkopf, 2009) برای توصیف این جنبش اعتراضی قدری اغراق‌آمیز است اما نقش فیس‌بوک و توییتر در این حوادث آن قدر محسوس بود که مارک فایفل، مشاور سابق امنیت ملی آمریکا، بعداً نوشت: «بدون توییتر، مردم ایران برای دفاع از آزادی و دموکراسی احساس قدرت و اعتماد به نفس نمی‌کردند» و خواستار نامزد شدن توییتر برای جایزه صلح نوبل شد (Gladwell, 2010).

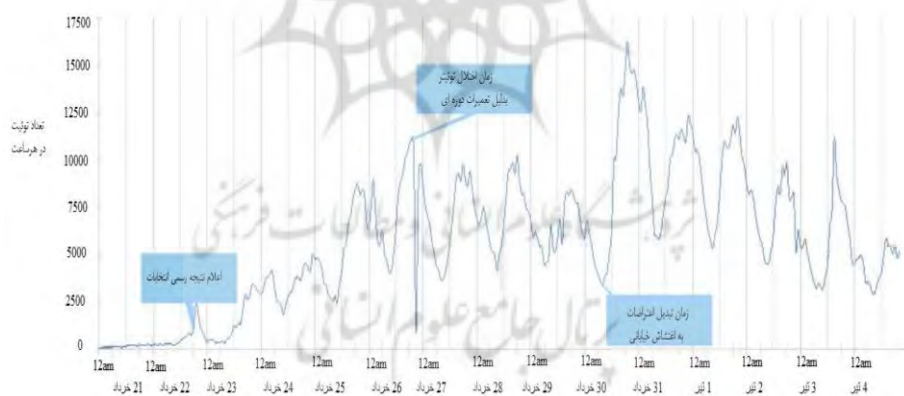
استفاده از رسانه‌هایی مانند توییتر، فیس‌بوک و یوتیوب توسط معترضان داخلی و ارتباط و به کارگیری ایرانیان خارج کشور به عنوان شهروند خبرنگار برای انتشار اطلاعات به صورت آنلاین (به جای مراجعه به روزنامه‌نگاران حرفه‌ای) و حمایت دولت‌های غربی در

شکل‌گیری و بسیج افکار عمومی جهانی علیه حوادث بعد از انتخابات سال ۱۳۸۸ نقشی اساسی ایفا کرد؛ به عبارت دیگر یک شبکه نیرومند از معترضان داخلی، جوامع دیاسپورای ایرانی و حامیان غربی با استفاده تاکتیکی از پلتفرم‌های مختلف شبکه‌های اجتماعی به برنامه‌ریزی و سازمان‌دهی و تداوم تجمعات اعتراضی پرداختند. جایی که توئیتر و سایر رسانه‌های جدید به وضوح اهمیت داشتند، نحوه انتقال اطلاعات در مورد اعتراضات به جهان خارج بود. رسانه‌های سنتی به دلیل محدودیت‌هایی عمومی که برای روزنامه‌نگاران اعمال می‌شود، در پوشش خبری رویدادهای داخل ایران در رسانه‌های اصلی در مضیقه بودند و در نتیجه برای محتوا به رسانه‌های جدید متکی شدند. از این رو، ادراک جهان خارج از اعتراضات بعد از انتخابات سال ۱۳۸۸ توسط توئیتر، ویدیوهای آماتور بارگذاری شده در یوتیوب و فیس‌بوک شکل گرفت (Rahimi, 2011:170).

در ۲۳ خرداد ۱۳۸۸ زمانی که نتیجه رسمی انتخابات ریاست جمهوری اعلام شد طرفداران نامزد شکست خورده به خیابان ریختند و صحت نتیجه انتخابات را زیر سؤال بردند. این آغازی بر هشت ماه فعالیت اعتراضی تحت عنوان «جنبش سبز» و بزرگ‌ترین رویداد سیاسی بعد از انقلاب اسلامی بود. در مدت کوتاهی تصاویر و کلیپ‌های تجمعات در اینترنت به اشتراک گذاشته شد در نتیجه، شبکه‌های اجتماعی مجازی علی‌رغم محدودیت‌های اینترنت به عرصه مهمی برای سازمان‌دهی معترضان و به اشتراک‌گذاری اخبار و اطلاعات تبدیل شد. کورزمن، خبرنگار آمریکایی با اشاره به صفحه فیس‌بوک موسوی برای توزیع اطلاعات، شبکه‌های اجتماعی مجازی را «ستون فقرات» این جنبش اعتراضی دانست (Hashemi, Postel, 2010:7). رحتی نیز در یک پژوهش میدانی ادعا می‌کند که بزرگ‌ترین مزیت توئیتر در حوادث سال ۱۳۸۸ آگاهی جهان از وقایع رخ داده در ایران است؛ به عبارت دیگر توئیتر علاوه بر سازمان‌دهی مخالفان در بعد داخلی؛ در فضای بین‌المللی هم نقش مهمی ایفا کرده است. وی می‌نویسد: از نظر شرکت‌کنندگان در پژوهش، رسانه‌های اجتماعی به‌ویژه فیس‌بوک، یوتیوب و توئیتر با توجه به قطع خدمات پیامک توسط دولت نقش قابل توجهی در ایجاد انگیزه، اطلاع‌رسانی و سازمان‌دهی آن‌ها

برای حضور در خیابان‌ها ایفا کرده است (Rahaghi, 2012:174).

بین ۲۱ خرداد تا ۴ تیر سال ۱۳۸۸، پژوهشی تحت عنوان اکولوژی وب در دانشگاه هاروارد، ۲، ۰۲۴، ۱۶۶ توئیت در مورد انتخابات ایران ثبت کرد که توسط ۴۸۰، ۰۰۰ نفر توئیت شده است. از این تعداد ۵۹/۲ درصد فقط یک‌بار توئیت کرده‌اند و حدود ۶۵ درصد توئیت‌ها مربوط به ۱۰ درصد افراد است. برچسب‌گذاری یا هشتگ انتخابات ایران، ایران، تهران، موسوی و ندا^۱ از پرکاربردترین هشتگ‌ها در این مدت بوده است (www.webecologyproject.org). درحالی که شرکت تعمیر و نگهداری توئیت‌ها زمان برنامه‌ریزی کرده بود که این سرویس را در تاریخ ۲۶ خرداد ۱۳۸۸ ساعت ۹:۱۵ تا ۱۰:۴۵ صبح به وقت تهران از دسترس خارج می‌کرد. پس از انتخابات، کاربران با استفاده از هشتگ‌هایی مانند «نه به تعمیر و نگهداری»^۲ و «توئیت پایدار بمان»^۳ کمپینی ایجاد کردند تا توئیت‌ها را تحت فشار قرار دهند. به همین خاطر توئیت‌ها در ساعت ۱۷:۰۰ روز ۲۵ خرداد اعلام کرد که زمان ارتقاء خود را به ساعت ۱:۳۰ بامداد به وقت تهران تغییر خواهد داد (Stelter and Stone, 2009).

شکل ۱. میزان توئیت درخصوص انتخابات بین ۲۱ خرداد تا ۴ تیر سال ۱۳۸۸،

(www.webecologyproject.org)

1- #Iran Election, #Iran, #Tehran, #Mousavi, #Neda

2- #NoMaintenance

3- #TwitterStayUp

فیس بوک نیز برای کمک به بسیج اعتراضات بعد از انتخابات گام‌های سریعی برداشت. تنها شش روز پس از انتخابات ریاست جمهوری، این شرکت نسخه بتای کل سایت خود را به زبان فارسی منتشر کرد. یک کارشناس فیس بوک در پستی در وبلاگ فیس بوک، گزارش داد که این شرکت نسخه فارسی فیس بوک را برای گنجاندن حجم بالای اخبار و اطلاعات به اشتراک گذاشته‌شده در فیس بوک به زبان فارسی به روزرسانی و آن را برای پیمایش و استفاده ایرانیان کرده است (Parr, 2009). در این بین یوتیوب با کاهش ممنوعیت‌های معمول خود که به صورت هشدار گرافیکی در ویدئوهای حاوی تصاویر خشن وجود داشت نقش مهمی در پخش گسترده ویدئوهایی از تحولات ایران ایفا کرد، طبق یک گزارش تنها در روز ۱۷ ژوئن ۲۰۰۹ بالغ بر ۹۳۰۰۰ ویدیوی مرتبط با تحولات ایران در مدت ۲۴ ساعت در یوتیوب آپلود شد (Parr, 2009). ویدیوی کشته شدن مشکوک ندا آقا سلطان در حاشیه تجمعات اعتراضی در ۳۰ خرداد به سرعت در سراسر جهان پخش شد و به زودی ندا آقا سلطان به چهره نمادین اعتراضات ایران تبدیل شد. هشتگ «ندا» تا پایان آن روز به «موضوع پرطرفدار» در توئیتر تبدیل شد (Stelter and Stone, 2009). این حجم عظیم فیلم از داخل ایران فرصتی بزرگ برای جنبش سبز در این مقطع حساس به خصوص در جلب توجه بینندگان بین‌المللی بود.

در مجموع حوادث بعد از انتخابات ریاست جمهوری ۱۳۸۸ موجی از وقایع را در ۹ ماه آینده برانگیخت که در آن جنبش گسترده اپوزیسیون چالشی مشهود برای کشور به وجود آورد. بسیاری از این رویدادها غیرقابل پیش‌بینی بود؛ اما برخی رویدادها بر اساس تحولات تاریخی مانند سخنرانی مقام معظم رهبری، سالگرد ۱۸ تیر، تحلیف ریاست جمهوری، روز قدس، روز دانشجو، روز عاشورا و در نهایت ۲۲ بهمن موج‌های قابل پیش‌بینی بیشتری در تجمعات ایجاد کرد. بررسی فراخوان‌ها و روند اجتماعی این جنبش اعتراضی نشان می‌دهد هرچه از تحولات اولیه مربوط به شائبه در صحت انتخابات زمان می‌گذرد به لحاظ کنترل مؤثرتر دولت بر فضای مجازی و همچنین جدا

شدن صف مردم عادی از معترضان علی‌رغم فعالیت‌ها و فراخوان‌ها در شبکه‌های اجتماعی مجازی، عملاً تجمعات و اعتراضات کاهش می‌یابد. به‌عنوان مثال در آخرین فراخوان که به‌طور عمده رهبری جنبش سبز به همراه ۱۷ سازمان سیاسی دعوت به تجمع علنی به مناسبت سال روز پیروزی انقلاب اسلامی و حمایت از جنبش‌های عربی دادند استقبالی صورت نگرفت.

نکته مهم کاربرد شبکه‌های اجتماعی مجازی در جنبش اعتراضی سال ۱۳۸۸ فرسایش آن در فضای مجازی بود که باعث فروکش کردن جنبش شد. درواقع علاوه بر نقش فزاینده تسهیل‌کنندگی در ابتدای جنبش اعتراضی سال ۱۳۸۸، در ادامه علی‌رغم افزایش چشم‌گیر کاربران در شبکه‌های اجتماعی و فعالیت چند برابر نسبت به روزهای نخست شروع جنبش، حضور میدانی کنشگران رفته‌رفته کمرنگ‌تر و تا افول کامل جنبش ادامه داشت. در این شرایط معترضان شعار هیجانی «ما همه باهم هستیم» را به‌جای حضور در خیابان در شبکه‌های اجتماعی به اشتراک می‌گذاشتند و کنش‌ها به اسلکتیویسم در فضای مجازی یا مبارزه از زیر لحاف تبدیل شد.

حوادث دی‌ماه ۱۳۹۶

اگر توئیتر و فیس‌بوک ابزارهایی برای بسیج اعتراضات در سال ۱۳۸۸ بودند پیام‌رسان تلگرام و به نسبت کمتر پلتفرم اینستاگرام و توئیتر سلاح و ابزارهایی برای ایجاد و تقویت حوادث دی‌ماه ۱۳۹۶ در راستای سازمان‌دهی اعتراضات و رساندن اطلاعات به مخاطبان بود. در اعتراض‌های سال ۱۳۹۶ از تلگرام به‌عنوان شبکه اجتماعی اصلی برای به اشتراک گذاشتن اطلاعات و سازمان‌دهی معترضان در چالش با دولت استفاده شد. برعکس سال ۱۳۸۸ در این حوادث اقدامات پلیسی مانند دستگیری اغتشاشگران و تعطیلی خدمات مخابراتی بیشتر از کمپین‌های دروازه‌بانی و ارائه اطلاعات درست در برابر اخبار غلط فضای مجازی مورد استفاده قرار گرفت.

تأثیر شبکه‌های اجتماعی مجازی بر جنبش‌های اجتماعی...؛ ربیعی نیا و هرسیج | ۲۶۹

جدول ۱. آمار پست‌ها، بازدیدها و کانال‌های مربوط به آن‌ها در تلگرام با موضوع حوادث دی‌ماه ۱۳۹۶ (وب لایف: ۱۳۹۶)

بخش	عنوان	تعداد
پست‌ها	تعداد کل پست‌های جمع‌آوری شده	۵۳۵ هزار پست
کانال‌ها	تعداد کل کانال‌ها	۷۳ هزار و ۵۰۰ کانال
بازدیدها	تعداد مجموع بازدید پست‌های جمع‌آوری شده	۳/۷ میلیارد بازدید

در حوادث سال ۱۳۸۸ تأکید معترضان در استفاده از رسانه‌های اجتماعی مجازی بیشتر برای اطلاع‌رسانی «بین‌المللی» به منظور ایجاد همبستگی و احساس قربابت بین کاربران جهانی اینترنت با معترضان داخلی حوادث بعد از انتخابات بود اما در سال ۱۳۹۶ شبکه‌های مجازی اجتماعی بیشتر بر تسهیل تجمعات و فراخوان‌ها تمرکز داشت. این اعتراضات که ریشه‌های اقتصادی داشت به سرعت به اعتراضات سیاسی تبدیل شد و درست مانند سال ۱۳۸۸ پلتفرم‌های رسانه‌های اجتماعی به ابزاری برای سازمان‌دهی معترضان تبدیل شدند. با این حال، ماهیت حوادث سال ۱۳۸۸ با سال ۱۳۹۶ تفاوت قابل توجهی داشت. همان‌طور که گفته شد، حوادث پس از انتخابات سال ۱۳۸۸، اعتراضات شورش علیه نتیجه انتخابات ریاست جمهوری و در سال ۱۳۹۶ اعتراضات دلایل اقتصادی داشت. ثانیاً، جمعیت معترضان در این دو رویداد متفاوت بود. در اعتراضات ۱۳۸۸، شهرهای بزرگ و مراکز استان شاهد تجمعات بودند. در سال ۱۳۹۶ اعتراضات شهرهای متوسط و کوچک و تعداد بیشتری از مردم را در تقریباً همه استان‌ها در بر گرفت. ثالثاً مطالبات سیاسی مردم در دو رویداد نیز تغییر کرد: معترضان پس از انتخابات ۱۳۸۸ عمدتاً بر رد انتخاب متمرکز بودند در حالی که در حوادث سال ۱۳۹۶ مردم کل نظام را نفی می‌کردند. تفاوت بعدی این دو رویداد، موضوع رهبری اعتراضات است که در ۱۳۸۸ موسوی، رهبری اعتراضات را بر عهده داشت اما در سال ۱۳۹۶ اعتراضات بدون رهبر بود و ریشه در امواج نارضایتی مردم از شرایط اقتصادی داشت.

این تفاوت‌های شکلی و زمانی، نحوه به کارگیری شبکه‌های اجتماعی را نیز دچار تغییراتی کرد. در سال ۱۳۸۸ توئیتر به مدت سه سال فعالیت می‌کرد و فیس‌بوک کمی قبل

از آن شروع به کار کرده بود و تقریباً یک میلیون کاربر ایرانی به تلفن‌های هوشمند دسترسی داشتند تا از این ابزارها بهره‌مند شوند اما در سال ۱۳۹۶ میزان مالکیت گوشی هوشمند و دسترسی به اینترنت رشد چشمگیری داشته و بیش از نیمی از جمعیت کشور را تشکیل می‌دهد. همچنین، شبکه‌های اجتماعی مانند تلگرام و اینستاگرام گسترده‌تر و در دسترس‌تر بودند (ایسپا، ۱۳۹۶). کارافانو سازمان‌دهی اعتراضات و به اشتراک گذاشتن اسناد و اطلاعات مربوط به اعتراضات برای جهان بیرون را پیامد عمده حضور گسترده مردم ایران در فضای مجازی می‌داند (Carafano, 2009).

طبق نظرسنجی مرکز افکار سنجی دانشجویان ایران با عنوان «ایرانی‌ها چقدر برای رسانه‌های اجتماعی وقت می‌گذارند در سال ۱۳۹۶ بیش از ۶۳ درصد از جمعیت بالای ۱۸ سال کشور کاربر فعال شبکه‌های اجتماعی مجازی بوده‌اند. این نظرسنجی علاوه بر این که نشان می‌دهد فعالین عمده شبکه‌های اجتماعی از گروه سنی جوان هستند بر آمار فزاینده استفاده از فضای مجازی به نسبت ۶ سال قبل از آن در سال ۱۳۸۸ اشاره دارد (ایسپا، ۱۳۹۶).

قدرت پلتفرم تلگرام به واسطه استفاده از سیستم پیچیده رمزگذاری اطلاعات و داده‌های کاربران می‌باشد که تلاش‌های اطلاعاتی و ضد جاسوسی را با مشکل مواجه می‌کند و این مسئله موجب شده تا تلگرام به پیام‌رسان محبوبی برای فعالیت‌های ضد امنیتی در سراسر دنیا تبدیل گردد. امنیت سایبری شبکه اجتماعی تلگرام و استفاده تروریست‌ها از آن برای طرح‌ریزی حمله تروریستی به مجلس شورای اسلامی و حرم امام خمینی (ره) در خرداد سال ۱۳۹۶، مشخص کرد که دستگاه‌های اطلاعاتی ایران توان رهگیری تروریست‌ها را نداشته‌اند (خرم‌آبادی، ۱۳۹۶). مسئله‌ای که در اعتراضات دی‌ماه همان سال نشان داد دولت حتی توان فیلتر کردن یک کانال خبری که آموزش قیام مسلحانه می‌دهد را ندارد.

پلتفرم اجتماعی تلگرام در سال ۱۳۹۶ با بیش از ۴۰ میلیون کاربر فعال (تقریباً از نیمی از جمعیت کشور) نقش ویژه‌ای در ناآرامی اجتماعی و مدنی داشت. در بهار سال ۱۳۸۸ تعداد کاربران ایرانی شبکه اجتماعی فیس‌بوک در ایران حدود ۶۰۰ هزار نفر بود و شبکه

تأثیر شبکه‌های اجتماعی مجازی بر جنبش‌های اجتماعی...؛ ربیعی نیا و هرسپج | ۲۷۱

اجتماعی توییتر نیز کاربران بسیار محدودی در ایران داشت (حسینی و دیگران، ۱۳۹۳: ۶۶)؛ اما بر اساس اعلام معاون وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی در بهمن ۱۳۹۶، حدود ۵۰ میلیون ایرانی در شبکه تلگرام عضو بوده و ۸۰ درصد کاربران اینترنت کشور عضو شبکه‌های اجتماعی عمدتاً شامل تلگرام و اینستاگرام هستند و ایرانیان روزانه ۲۷ میلیارد بازدید از تلگرام داشته و ۷۵۰ هزار کانال فارسی در آن تشکیل شده است (ضیایی پرور، ۱۳۹۶). این وضعیت باعث شد که دامنه جغرافیایی اعتراض‌ها که از مشهد شروع شده بود به فاصله اندکی به سراسر ایران تسری یابد به طوری که ۳۷ درصد اعتراض‌های دی ۱۳۹۶ در شهرهای کوچک به وقوع پیوست. ۱۹۰ کانال فعال (با بیش از ۱۰۰۰۰ عضو و انتشار بیش از پنجاه پست مرتبط) در بازه زمانی اعتراضات وجود داشته است که محتوای آن‌ها را می‌توان به دو دسته اصلی تقسیم نمود:

۱. خواهان ادامه اعتراضات: کانال‌هایی که پوشش دهنده اخبار اغتشاشات بوده و به نوعی مخاطبان را به اعتراضات سراسری ترغیب و تشویق می‌کنند؛ مثل کانال آمد نیوز.
۲. عدم تمایل به ادامه اعتراضات: کانال‌های که مرتبط با موضوع اعتراضات پست منتشر می‌نمایند ولی خواهان ادامه اعتراضات نیستند. مثل کانال‌های خبری رسمی داخلی (ایسنا، افکار نیوز و...)

شکل ۲. فعالیت ۱۹۰ کانال عمده تلگرام در موضوع حوادث دی ماه ۱۳۹۶ (وب لایف، ۱۳۹۶)

در این اعتراضات یک کانال تلگرامی به نام آمدنیوز مسئولیت اشتراک گذاری اطلاعات و کمک به سازمان دهی اعتراضات را بر عهده داشت. مدیر آمد نیوز با دادن اطلاعات نادرست در خصوص کمبودها مدعی افشاگری فسادهای موجود در بدنه حاکمیت و

مقامات ایرانی بود و با این شگرد مردم را ترغیب به مقابله با دولت می‌کرد. این کانال تلگرامی در طول اعتراض‌های سال ۱۳۹۶ یکی از مهم‌ترین رسانه‌هایی بود که از طریق بسترسازی برای سازمان‌دهی و فراخوان گروه‌های مخالف به عنوان تأثیرگذارترین رسانه این اعتراض‌ها مطرح می‌گردد. برای نمونه کانال تلگرامی آمدنیوز با انتشار فیلمی طرز تهیه کوکتل مولوتف را آموزش داد و در اقدامی دیگر فیلمی از افرادی پخش نمود که از مردم می‌خواستند در صورت مقابله پلیس با آنان، اقدام متقابل انجام دهند و به پاسگاه‌های نیروی انتظامی حمله کنند. هرچند بعد از درخواست وزیر ارتباطات ایران، دوروف مدیر تلگرام کانال آمدنیوز را متوقف کرد اما پس از سه روز در یک موضع‌گیری دیگر دوباره فضا را برای فعالیت این کانال در تلگرام با نامی جدید باز کرد (Durov, 2017). درنهایت عدم همکاری مالک تلگرام موجب شد دولت دسترسی کلی به تلگرام را به صورت موقت قطع نماید که این امر موجب کاهش و زوال تجمعات و آشوب‌های خیابانی شد. مسئله‌ای که وزیر کشور پس از فیلتر تلگرام به آن اذعان کرد (رحمانی فضلی، ۱۳۹۶). تأکید اصلی شبکه‌های اجتماعی در این حوادث با هشتگ «تظاهرات سراسری و نه به گران» اساساً به خیابان‌کنشاندن مردم در تمام نقاط جغرافیای کشور و بیشتر در بستر تلگرام بود و اطلاعات یک کانال اطلاع‌رسانی به نام آمدنیوز با همراه چند کانال خبری دیگر مانند بی‌بی‌سی فارسی توانست در یک جامعه تلگرام زده، کشور را به سرعت به سمت ناامنی و آشوب سوق دهد.

حوادث آبان ماه ۱۳۹۸

پس از اعلام خبر سهمیه‌بندی سوخت و افزایش قیمت بنزین در روز جمعه ۲۴ آبان ۱۳۹۸ از سوی وزارت کشور پیام‌هایی در شبکه‌های اجتماعی منتشر شد که مردم را به حضور در خیابان‌ها و خاموش کردن اتومبیل‌ها در اعتراض به این تصمیم فرا می‌خواند. به تدریج از غروب روز جمعه، تجمعات اعتراضی در برخی شهرهای ایران بر پا شد (مدنی، ۱۳۹۹: ۳). بهانه افزایش قیمت بنزین موجب شعله‌ور شدن مجدد آتش زیر خاکستر اعتراض به مشکلات اقتصادی متعدد اعم از تورم و بیکاری و رکود سال ۱۳۹۶ بود و به سرعت از

تأثیر شبکه‌های اجتماعی مجازی بر جنبش‌های اجتماعی...؛ ربیعی نیا و هرسیج | ۲۷۳

حالت مسالمت آمیز خارج شد. در نهایت اعتراض‌های معیشتی به یک اغتشاش امنیتی و براندازانه با گستره فراگیر در اغلب نقاط کشور به خصوص شهرهای اهواز، اصفهان، تهران و شیراز تبدیل شد. در این اغتشاشات به بیش از ۵۰ پایگاه و پاسگاه انتظامی و نظامی حمله شد و ۳۴ آمبولانس، ۷۳۱ بانک، ۱۴۰ مکان عمومی، ۹ مرکز مذهبی، ۷۰ پمپ بنزین، ۳۰۷ خودروی شخصی و غیردولتی، ۱۸۳ خودرو انتظامی و ۱۰۷۶ موتورسیکلت شخصی هدف حمله قرار گرفته و در حدود ۱۷۰ نفر طی سه روز کشته شدند (رحمانی فضلی، ۱۳۹۹/۸/۲۹).

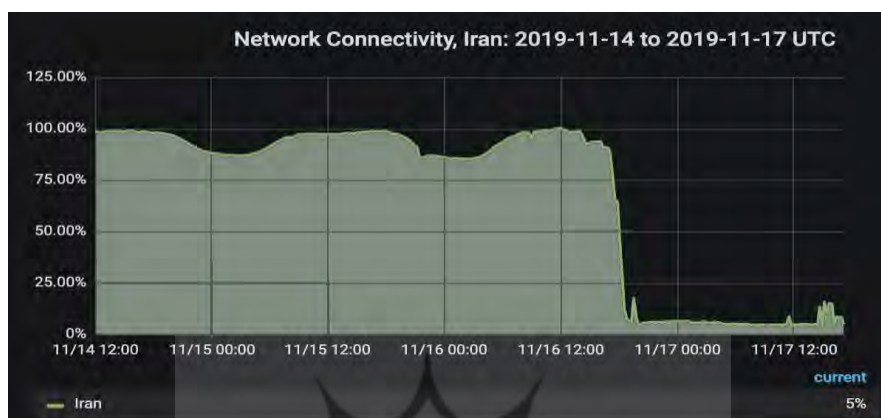
در این اعتراضات پلتفرم اینستاگرام که بعد از فیلتر تلگرام اقبال بالایی پیدا کرد تبدیل به یکی از بسترهای اصلی سازمان‌دهی و اطلاع‌رسانی معترضان گردید. هشتگ «صدای آبان ۹۸» به همراه نقشه سیاه ایران به نماد اصلی اعتراضات بنزینی تبدیل شد. یکی از قابلیت‌های اینستاگرام برجسته کردن چهره‌های هنری و ورزشی و تبدیل آن‌ها به سوپر بلاگر و سلبریتی است که می‌توانند تأثیرگذاری گسترده‌ای بر دنبال کنندگان خود داشته باشند. در حوادث آبان ۱۳۹۸ بسیاری از هنرمندان و سلبریتی‌ها با پیوستن به کمپین صدای آبان ۹۸ عملاً به تشدید اعتراضات کمک کردند. در توئیتر نیز ناآرامی‌های بنزینی موجب انتشار یک میلیون و چهارصد هزار توییت به وسیله دویست هزار کاربر شد که بیست و هشت درصد توییت‌ها تولیدی و الباقی ریتوییت بودند (دیتاک، ۱۳۹۸). البته حجم بالای انتشار توییت در شرایط عدم اتصال اینترنت ایران نشان می‌دهد بسیاری از کاربران فعال خارج از کشور بوده‌اند. توئیتر ابر کلمات در ۱۰ روز پس از گرانی بنزین به شرح ذیل است:

از بعد از ظهر شنبه ۲۵ آبان، دولت برای کنترل اعتراضات گسترده علیه افزایش قیمت بنزین، دستور قطع اتصال اینترنت کشور را صادر کرد. این قطعی که از روز جمعه ۲۴ آبان در مناطق خاصی از کشور ایجاد شد در نهایت در روز شنبه منجر به قطع کامل اینترنت بین‌المللی شد. بر اساس آمار سایت نت بلاکر که یک وبسایت مانیتورینگ اینترنت است ارتباط اینترنت بین‌المللی پس از قطعی به زیر ۵ درصد رسید که بزرگ‌ترین رویداد

تأثیر شبکه‌های اجتماعی مجازی بر جنبش‌های اجتماعی...؛ ربیعی نیا و هرسیج | ۲۷۵

از این دست تاکنون برای یک کشور بوده است و از نظر پیچیدگی و گستردگی فنی منحصربه‌فرد است.

شکل ۴. قطع اینترنت بین‌المللی از تاریخ ۱۳۹۸/۸/۲۴ (www.netblocks.org, 2019)

علی‌رغم خسارت‌هایی که به کشور به خاطر قطع اینترنت وارد شد (محمدی، ۱۳۹۸) می‌توان گفت توانایی کشور برای قطع اینترنت اوج سیاست‌گذاری در پیشرفت‌های فناوریانه و کنترل متمرکز اینترنت است. الگویی که تجربه منحصربه‌فردی از نوع خود در برابر بسیج اعتراضات و حامیان خارجی آن برای کشور ایجاد کرد. انگیزه اصلی قطع اینترنت، بستن کانال‌های ارتباطی تسهیل‌گر در بسیج و فراخوان تجمعات و اعتراضات بود. قطع اینترنت بین‌المللی و استفاده از یک ترافیک اینترنت داخلی که در بستر آن بانک‌ها، وب‌سایت‌های خدمات دولتی، شرکت‌های حمل‌ونقل و شبکه اجتماعی مجازی داخلی قادر به ارائه خدمت به مردم هستند راهکاری است که دولت در آخرین تجربه در مواجهه با بسیج جنبش‌های اعتراضی توسط شبکه‌های اجتماعی مجازی استفاده کرد. راهکاری که علی‌رغم مشکلاتی در خدمات اینترنتی از جمله نبود موتور جستجو پیشرفته و سردرگمی اولیه کاربران اینترنت موجب آنلاین ماندن سرویس‌های دولتی در بستر فضای مجازی شد و در مقایسه با حوادث سال ۱۳۸۸ و ۱۳۹۶ زودتر از آنچه انتظار می‌رفت موجب کاهش فرایند بسیج اعتراضات از طریق شبکه‌های اجتماعی گردید.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

هدف این مقاله بررسی نقش شبکه‌های اجتماعی به عنوان عاملی پیشران برای جنبش‌های اجتماعی در یک دهه اخیر ایران بود. به عبارتی محققان در پی کاوش دلایل وقوع جنبش‌های اجتماعی ذیل نظریاتی مانند محرومیت نسبی، فقر، طبقات فرودست و یا نظریه‌های مدرنیزاسیون نبودند. اگر بستر بسیج، سازمان‌دهی و اطلاع‌رسانی برای یک کنش اجتماعی موجود نباشد هرچند علل نامبرده هم فراهم باشند جنبش‌ها به دلیل عدم حمایت و طرفداری به سرعت بی‌اثر شده و یا توسط دولت سرکوب می‌شود. شبکه‌های اجتماعی مجازی ظرفیت پیوستن افراد به همدیگر را در یک کنش جمعی افزایش می‌دهند و با فراهم کردن فضایی برای کسب اخبار و اطلاعات و امکان تعامل در بحث‌های اجتماعی نقش مهمی در حرکت‌های اجتماعی معاصر ایفا می‌کنند؛ هرچند با توجه به ماهیت پیچیده جنبش‌های اجتماعی از یک طرف و عدم دسترسی به دیتای انبوه^۱ شبکه‌های مجازی خارجی توضیح و اندازه‌گیری دقیق نقش رسانه‌های نوین اجتماعی در بسیج و سازمان‌دهی جنبش‌ها مشکل است. این مقاله با استفاده از نظریه بسیج منابع تلاش کرد تا نشان دهد اینترنت و شبکه‌های نوین اجتماعی در فضای مجازی منابع جدیدی برای جنبش‌های اجتماعی فراهم آورده‌اند که با هزینه پایین تر نتایج به مراتب مؤثرتری را به نسبت منابع سنتی بسیج دارند. بر این اساس و در پاسخ به تأثیر شبکه‌های نوین اجتماعی در جنبش‌های اجتماعی متأخر در کشور سه مورد از مهم‌ترین جنبش‌های اعتراضی بین سال‌های ۱۳۸۸ تا ۱۳۹۸ با استفاده از تحلیل ثانویه برخی از داده‌های سه موسسه داده‌کاوی اکولوژی وب برای حوادث سال ۱۳۸۸، وب لایف برای حوادث سال ۱۳۹۶ و دیتاک برای حوادث سال ۱۳۹۸ مورد بررسی قرار گرفت.

برای جمع‌بندی مطالب و سپس نتیجه‌گیری تحقیق هر کدام از رخداد‌های مورد نظر را در مدل سندوال جانمایی کرده و در نهایت آن‌ها را مورد تجزیه و تحلیل قرار خواهیم داد. اولین جنبش بررسی شده، اعتراضات به نتایج انتخابات ریاست جمهوری سال ۱۳۸۸ و ناآرامی‌های پس از آن بود. توئیتر و فیس‌بوک شبکه‌هایی بودند که در این رخداد به عنوان

1. Big Data

تأثیر شبکه‌های اجتماعی مجازی بر جنبش‌های اجتماعی...؛ ربیعی نیا و هرسیچ | ۲۷۷

بستر بسیج و سازمان‌دهی جنبش سبز به کار گرفته شدند. برابر آمار سایت الکسا توئیتر چهارمین سایت پربازدید ایرانیان بعد از حوادث سال ۱۳۸۸ بوده است (Aryan, et al, 2013).

اعتراضات اجتماعی →	سازمان‌دهی و پروسی →	واکنش رسانه‌ای →	رویداد محرک
- تجمعات اعتراضی - تخریب اموال عمومی - دستگیری تعدادی از نخبگان سیاسی مؤثر - در سازمان‌دهی اعتراضات - کشته شدن تعدادی از معترضان و عوامل انتظامی	- استفاده از پلتفرم‌های توئیتر، فیس‌بوک، یوتیوب - هشتگ‌های پرتکرار - انتخابات ایران، ایران، تهران، ندا، موسوی - اکانت‌های مؤثر: موسوی، جرس، کلمه و... در فیس‌بوک و توئیتر - بیش از ۲ میلیون توئیت تولیدی (webproject.com)	- واکنش حداکثری نخبگان سیاسی و اجتماعی - استفاده از نماد رنگی توسط ورزشکاران و هنرمندان	- دو قطبی بعد از انتخابات ریاست جمهوری بین موافقان و مخالفان رئیس‌جمهور منتخب - اخبار مربوط به تقلب در انتخابات

در دی‌ماه ۱۳۹۶ و شش ماه بعد از انتخابات دوره دوازدهم ریاست جمهوری، اعتراض مردم مشهد به گرانی تخم‌مرغ تبدیل به جنبشی فراگیر در سراسر کشور شد که ریشه در ناامیدی مردم از کارایی دولت در اجرای وعده‌های انتخاباتی، مسائل اقتصادی و معیشت مردم داشت. در این اعتراضات با وجود اینکه توئیتر و اینستاگرام هم فعال بودند اما نقش اصلی در بسیج معترضان را پلتفرم تلگرام برعهده داشت که قبل از آن هم بازیگری خود را در انتخابات سال ۱۳۹۶ ثابت کرده بود.

اعتراضات اجتماعی →	سازمان‌دهی و پیروسی →	واکنش رسانه‌ای →	رویداد محرک
- تجمعات اعتراضی - تخریب اموال عمومی - دستگیری تعدادی از لیبردهای مؤثر در سازمان‌دهی اعتراضات - - کشته شدن تعدادی از معترضان و عوامل انتظامی	- استفاده از پلتفرم‌های توئیتر، اینستاگرام و تلگرام - هشتگ‌های پرتکرار: نه_ به_ گرانی، اعتراضات_ سراسری - صفحات و اکانت‌های مؤثر: صدای مردم (آمنیوز)، مسیح علی‌نژاد، بی‌بی‌سی فارسی، آموزشکده توانا، کلمه و... - بیش از ۳۰۰ هزار توئیٹ تولیدی، ۱۵۰ هزار پست تلگرام، ۱۱۴ هزار پست اینستاگرام (لایف وب، ۱۳۹۶)	- واکنش جناحی استفاده ابزاری نخبگان سیاسی از وضعیت معیشتی مردم - اعتراض ۸۳ نفر از سلبریتی‌ها با محتوای حمایت از اعتراض مسالمت آمیز، اعتراض به برخورد خشونت آمیز حکومت و محتوای براندازانه (لایف وب، ۱۳۹۶)	- گرانی - مسائل اقتصادی و معیشتی

در رخداد‌های پس از افزایش قیمت بنزین در آبان ۱۳۹۸، اینستاگرام و بعد از آن تلگرام و توئیتر پلتفرم‌هایی هستند که بیشترین نقش را در مراحل مختلف بسیج و سازمان‌دهی اعتراضات ایفا کرده‌اند. این شبکه‌های اجتماعی با فراخوان تجمعات و آموزش رسانه‌ای در خصوص مقابله با نیروهای امنیتی و اشتراک گذاری هرگونه برخورد قهرآمیز پلیس با معترضان در راستای منفعل کردن نیروهای حافظ نظم اجتماعی تسهیلگر جنبش‌های اعتراضی بوده‌اند.

اعتراضات اجتماعی →	سازمان‌دهی و پیروسی →	واکنش رسانه‌ای →	رویداد محرک
- افزایش خشم و تعجب مردم از نحوه سهمیه‌بندی بنزین بدون اقناع عمومی - تجمعات اعتراضی - تخریب اموال	- استفاده از پلتفرم‌های توئیتر، اینستاگرام، تلگرام و واتساپ - هشتگ‌های پرتکرار: بنزین، اعتراضات_ سراسری، Iranprotests، آبان - اکانت‌های مؤثر: صفحات صدای آبان ۹۸، بی‌بی‌سی فارسی و...	- انتقاد و تخریب دولت توسط نخبگان سیاسی به دلیل نحوه سهمیه بندی و افزایش قیمت بنزین و عدم اقناع افکار عمومی - ایجاد پویش صدای آبان	- افزایش قیمت بنزین

اعتراضات اجتماعی →	سازمان‌دهی و پروسی →	واکنش رسانه‌ای →	رویداد محرك
عمومی - دستگیری تعدادی از سرشاخه‌های مؤثر در سازمان‌دهی اعتراضات - کشته شدن تعدادی از معترضان و عوامل انتظامی	- به دلیل قطعی اینترنت تولید محتوا در تلگرام ۷۴٪، اینستاگرام ۹۴٪ و توئیتر ۲۶٪ کاهش یافت (کاهش کمتر در توئیتر به دلیل حضور بیشتر تولیدکننده محتوای این بستر در خارج کشور است) (دیتاک، ۱۳۹۸)	۹۸ و پیوستن سلبریتی‌ها و سوپر بلاگرها به آن	

تحلیل حوادث بعد از انتخابات ۱۳۸۸، دی‌ماه ۱۳۹۶ و آبان‌ماه ۱۳۹۸ نشان می‌دهد رخدادهای سیاسی و اقتصادی می‌تواند با کمک شبکه‌های مجازی پایه‌ای برای جنبش‌های اجتماعی قرار بگیرد. شبکه‌های اجتماعی با قطبش حوادث به کمک تبلیغات و یا اخبار جعلی که به‌وسیله نخبگان سیاسی و یا سوپر بلاگر و سلبریتی‌ها جریان پیدا می‌کند امواجی از اعتراض، خشم و یا نفرت را به جامعه تزریق می‌کنند. این شبکه‌ها با ویرال کردن رویدادها و حوادث تحریک‌کننده زمینه ارتباط، همکاری و هماهنگی بین معترضان را برای اعتراض علنی و فیزیکی فراهم می‌کند. در مرحله فیزیکی شدن اعتراضات و ناآرامی‌های اجتماعی، دشمنان و مخالفان نظام جمهوری اسلامی به خاطر اینکه دولت کنترل مؤثری بر شبکه‌های اجتماعی ندارد با موج‌سواری بر اعتراضات مردمی و تبلیغات براندازانه بر آتشی می‌دمند که بدون حل بحران تنها آبروی کشور و آرامش مردم را هدف قرار داده است. روند بررسی شده نشان می‌دهد بستر توئیتر با نسبت افزایشی ثابتی در همه رویدادها حضور داشته است اما دیگر پلتفرم‌های اجتماعی مثل فیس‌بوک، تلگرام و اینستاگرام بسته به سیاست دولت در گسترش یا فیلترینگ این شبکه‌ها دارای نقش افزوده یا کاهیده بوده است. واکنش رسانه‌ای چهره‌های تأثیرگذار در جنبش‌های اعتراضی یک دهه اخیر نیز تغییر کرده است. درگیر شدن نخبگان سیاسی و اجتماعی در تبعات حاصل از حضور و هواداری از جنبش‌های اجتماعی، آن‌ها را به این نتیجه رسانده که وظیفه واکنش

رسانه‌ای را هرچه بیشتر به سلبریتی‌ها و بلاگرها بسپارند. هم‌زمان بر تجربه دولت نیز برای کنترل مخاطرات امنیتی ایجادشده در بستر شبکه‌های اجتماعی افزوده شده است. در حوادث سال ۱۳۸۸ کاهش پهنای باند اینترنت و فیلترینگ توئیتر و فیس‌بوک، در حوادث دی‌ماه سال ۱۳۹۶ قطع کامل دسترسی به پلتفرم تلگرام و در حوادث آبان ۱۳۹۸ قطع سراسری اینترنت بین‌المللی منجر شد این جنبش‌های اعتراضی به سرعت رو به اضمحلال و زوال بگذارد.

تعارض منافع

در این مقاله تعارض منافی وجود ندارد.

ORCID

Bahman Rabeie nia
Hossein Harsij

<https://orcid.org/0000-0002-0621-2683>

<http://orcid.org/0000-0003-1209-4270>

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

منابع

- حسین پور، روح‌الله (۱۴۰۰). تأثیر شبکه‌های اجتماعی مجازی بر نافرمانی مدنی در ایران، پایان‌نامه دکتری، دانشگاه مازندران.
- حسینی، حسین و مقدم فر، حمیدرضا و قنبرپور، مصطفی (۱۳۹۳). واکاوی نقش و کارکرد شبکه‌های اجتماعی مجازی در حوادث انتخابات سال ۱۳۸۸ جمهوری اسلامی ایران. آفاق/منیت، ۷(۲۴)، ۵۳-۷۷.
- سردارنیا، خلیل اله (۱۳۸۸)، اینترنت، جنبش‌های اجتماعی جدید و بسیج اعتراض‌ها (بررسی نظری و مصداقی چند جنبش اجتماعی)، پژوهش‌های ارتباطی (پژوهش و سنجش)، ۱۶(۴) (پیاپی ۶۰)، ۱۵۱-۱۷۶.
- کاستلز، مانوئل (۱۳۹۸)، شبکه‌های خشم و امید: جنبش‌های اجتماعی در عصر اینترنت، ترجمه مجتبی قلی‌پور، چاپ ششم، تهران: مرکز.
- مدنی، سعید (۱۳۹۹)، آتش خاموش؛ نگاهی به اعتراضات آبان ۹۸ (گزارش داخلی)، تهران: مؤسسه رحمان.
- نش، کیت (۱۳۹۵)، جامعه‌شناسی سیاسی معاصر: جهانی‌شدن، سیاست و قدرت، ترجمه محمدتقی دلفروز، چاپ چهاردهم، تهران: کویر.
- نظری، علی‌اشرف و قلی‌پور، مجتبی (۱۳۹۷)، رسانه‌های جدید اجتماعی و نقش آن‌ها در بازنمایی کنش‌های جمعی: تحلیل واقع‌بینانه انقلاب مصر. مطالعات رسانه‌های نوین، ۴(۱۴)، ۱۴۹-۱۷۷.
- نظری، علیرضا و فرقانی، مهدی (۱۴۰۰)، بازنمایی اعتراضات خیابانی دی‌ماه ۱۳۹۶ ایران در بخش خبری ۲۰:۳۰ سیمای جمهوری اسلامی. فصلنامه مطالعات فرهنگی و ارتباطات. انتشار ۱۴۰۰/۱/۲۲
- ونک، حامد (۱۳۹۸). الگوی ایجاد و تداوم آشوب‌های دی‌ماه ۱۳۹۶ با تأکید بر نقش شبکه‌های اجتماعی (مطالعه موردی کانال‌های تلگرامی بی‌بی‌سی فارسی و آمدنیوز)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه امام صادق علیه‌السلام.
- هرسیج، حسین و ربیعی نیا، بهمن (۱۴۰۰)، کاربرد شبکه‌های اجتماعی مجازی بر جنبش‌های اجتماعی، پژوهش پسادکتری، دانشگاه اصفهان.

پایگاه‌های اینترنتی

خرم‌آبادی، عبدالصمد (۱۳۹۶)، هماهنگی‌های داعش در حمله به مجلس از طریق تلگرام بود،
<https://www.tasnimnews.com/fa/news/1396/05/04/1475037>، ۱۳۹۶/۱۱/۴

رحمانی‌فضلی، عبدالرضا (۱۳۹۶)، تغییر نسل، سبک زندگی و تکنولوژی از اصلی‌ترین عوامل
ناآرامی‌های اخیر است، ۱۳۹۶/۱۱/۱۱، <https://www.farsnews.ir/news/13961111001843>

شرکت لایف وب (۱۳۹۶)، بررسی تظاهرات اعتراضی دی ۹۶ در فضای مجازی و شبکه‌های
اجتماعی <http://lifeweb.ir>

شرکت داده کاوی دیتاک (۱۳۹۸)، ناآرامی‌های بنزینی در شبکه‌های اجتماعی، <http://Dataac.com>

ضیایی پرور، حمید (۱۳۹۶)، سهم شبکه‌های اجتماعی از کاربران اینترنت در ایران/عضویت ۸۸
میلیون کاربر ایرانی در تلگرام، ۱۳۹۶/۱۱/۲۶، <https://www.yjc.news/fa/news/139611266439628>

محمدی، جعفر (۱۳۹۸)، خسارت قطعی اینترنت چقدر است؟، ۱۳۹۸/۰۹/۱۱، <https://otaghiranonline.ir/news/31307>

موسوی خلخالی (۱۳۹۸)، اشتراکات اعتراض‌های ایران و عراق و لبنان، ۱۳۹۸/۰۹/۱۱، <http://www.dana.ir/news/1551690>

<http://www.speedtest.net>, 2022/2/15

<https://www.amar.org.ir>

<http://www.webecologyproject.org>

<http://www.netblocks.org>, 2019

<http://www.worldbank.org>

<http://www.ispa.ir/Default/planDetails/fa/463>

<http://www.internetworldstats.com>

<http://www.webecologyproject.org>

References

- Aryan, S., Aryan, H., & Helderman, A. J. (2013). Internet censorship in Iran: A first look. In *Proceedings of the 3rd USENIX Workshop on Free and Open Communications on the Internet*, Washington.
- Bebbington, A. (2009). Poverty reduction and social movements: A framework with cases. *Background paper for UNRISD's poverty report*. University of Manchester.
- Bursztyn, L., Cantoni, D., Yang, D. Y., Yuchtman, N., & Zhang, Y. J. (2021). Persistent political engagement: Social interactions and the

- dynamics of protest movements. *American Economic Review: Insights*, 3(2), 233-250.
- Boulianne, S., Koc-Michalska, K., & Bimber, B. (2020). Mobilizing media: Comparing TV and social media effects on protest mobilization. *Information, Communication & Society*, 23(5), 642-664.
- Carafano, J. (2009). All a Twitter: How social networking shaped Iran's election protests. *Center for Foreign Policy Studies at the Heritage Foundation*, Backgrounder #2300. Retrieved from <http://www.heritage.org/research/reports/2009/07/all-a-twitter-howsocial-networking-shaped-irans-election-protests>
- Castells, M. (2012). *Networks of outrage and hope: Social movements in the internet age*. Cambridge, UK: Polity.
- Cole, J. (2010). How Israel's Gaza blockade and Washington's sanctions policy helped the Green Movement and helped keep Iran's hard liners in power. In N. Hashemi & D. Postel (Eds.), *The People Reloaded: The Green Movement and the Struggle for Iran's Future* (p. 316). Melville House.
- Della Porta, D. (2014). *Methodological practices in social movement research*. Oxford University Press.
- Diani, M. (2002). Network analysis. In *Methods of social movement research* (pp. 173-200). University of Minnesota Press.
- Durov, P. (2017). I see it as a big win for @telegram. The creators of Amadnews informed us they dismissed... Retrieved from <https://twitter.com/durov/status/947422726322565121>
- Eckstein, S. (1989). Power and popular protest in Latin America. In S. Eckstein (Ed.), *Power and popular protest: Latin American social movements* (pp. 1-60). Berkeley, CA: University of California Press.
- Gladwell, M. (2010). Small change: Why the revolution will not be tweeted. *The New Yorker*, October 4.
- Gurr, T. R. (1970). *Why men rebel*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Hashemi, N., & Postel, D. (2010). *The People Reloaded: The Green Movement and the Struggle for Iran's Future*. Melville House.
- Hounshell, B. (2011). The revolution will be tweeted: Life in the vanguard of the new Twitter proletariat. *Foreign Policy*. Retrieved from <http://foreignpolicy.com/2011/06/20/the-revolution-will-be-tweeted>
- Klandermans, B. (1984). Mobilization and participation: Social-psychological expansions of resource mobilization theory. *American Sociological Review*, 49(5), 583-600.
- McAdam, D. (1982). *Political process and the development of black insurgency, 1930-1970*. Chicago: University of Chicago Press.
- McAdam, D., McCarthy, J., & Zald, M. (1996). *Comparative perspectives*

- on social movements. Chicago: Cambridge University Press.
- McCarthy, J. D., & Zald, M. N. (1977). Resource mobilization and social movements: A partial theory. *American Journal of Sociology*, 82(6), 1212-1241.
- McLuhan, M. (1994). *Understanding media: The extensions of man*. MIT Press.
- Meyer, D., & Tarrow, S. (1998). A movement society: Contentious politics for a new century. In D. Meyer & S. Tarrow (Eds.), *The social movement society: Contentious politics for a new century*. Rowman & Littlefield.
- Meyer, D., & Whittier, N. (1994). Social movement spillovers. *Social Problems*, 41, 277-298.
- Morozov, E. (2011a). Technology's role in revolution: Internet freedom and political oppression. *The Futurist*, 18-21.
- Morozov, E. (2011b). *The net delusion: The dark side of internet freedom*. New York: Public Affairs.
- Parr, B. (2009). Mindblowing #Iranelection stats: 221,744 tweets per hour at peak. *Mashable*. Retrieved from <http://mashable.com/2009/06/17/iranelection-crisis-numbers/>
- Poell, T., Abdulla, R., Rieder, B., Woltering, R., & Zack, L. (2016). Protest leadership in the age of social media. *Information, Communication & Society*, 19(7), 994-1014.
- Tilly, C. (1984). Social movements and national politics. In C. Bright & S. Hardine (Eds.), *Statemaking and social movements: Essays in history and theory*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Tilly, C. (2004). *Social movements, 1768-2004*. Paradigm Press.
- Tufekci, Z., & Wilson, C. (2012). Social media and the decision to participate in political protest: Observations from Tahrir Square. *Journal of Communication*, 62(2), 363-379.
- Rahaghi, J. (2012). New tools, old goals: Comparing the role of technology in the 1979 Iranian revolution and the 2009 Green movement. *Journal of Information Policy*, 2, 174-200.
- Rahimi, B. (2011). The agonistic social media: Cyberspace in the formation of dissent and consolidation of state power in post-election Iran. *The Communication Review*, 14(3), 158-178. <https://doi.org/10.1080/10714421.2011.597240>
- Rothkopf, D. (2009). There is no such thing as virtual revolution. *Foreign Policy Magazine*, June 17.
- Stelter, B., & Stone, B. (2009). Stark images, uploaded to the world. *New York Times*, June 17.
- Schudson, M. (1989). How culture works: Perspectives from media studies on the efficacy of symbols. *Theory and Society*, 18(2), 153-180.

References [In Persian]

- Castells, M. (2019). *Networks of outrage and hope: Social movements in the internet age* (M. Gholipour, Trans.). (6th ed.). Tehran: Markaz.
- Hersij, H., & Rabieinia, B. (2021). *The application of virtual social networks on social movements*. Postdoctoral Research, University of Isfahan.
- Hosseini, H., Moghaddamfar, H., & Ghanbarpour, M. (2014). Analyzing the role and function of virtual social networks in the events of the 2009 elections in the Islamic Republic of Iran. *Afagh-e Amniat*, 7(24), 53-77.
- Hosseinpour, R. (2021). *The impact of virtual social networks on civil disobedience in Iran*. PhD Dissertation, University of Mazandaran.
- Madani, S. (2020). *Extinguished fire: A look at the November 2019 protests (Internal report)*. Tehran: Rahman Institute.
- Nash, K. (2016). *Contemporary political sociology: Globalization, politics, and power* (M. T. Delforouz, Trans.). (14th ed.). Tehran: Kavir.
- Nazari, A. A., & Gholipour, M. (2018). New social media and their role in representing collective actions: A realistic analysis of the Egyptian revolution. *Journal of New Media Studies*, 4(14), 149-177.
- Nazari, A., & Farghani, M. (2021). Representation of the December 2017 street protests in Iran in the 20:30 news segment of Islamic Republic of Iran Broadcasting. *Quarterly Journal of Cultural and Communication Studies*. Published on 22/1/2021.
- Sardarnia, K. (2009). Internet, new social movements, and mobilization of protests: Theoretical and case study analysis of several social movements. *Communication Research (Research and Measurement)*, 16(4), 151-176.
- Vank, H. (2019). *The model of formation and continuation of the December 2017 protests with emphasis on the role of social networks (Case study of BBC Persian and Amadnews Telegram channels)*. Master's Thesis, Imam Sadegh University.

Internet Sites

- Datac Analytics Company. (2019). Fuel protests on social networks. Retrieved from <http://Dataac.com>
- Khorramabadi, A. (2017). ISIS coordination in the parliament attack through Telegram, 4/11/1396. Retrieved from <https://www.tasnimnews.com/fa/news/1396/05/04/1475037>
- LifeWeb Company. (2017). Analysis of the December 2017 protests in cyberspace and social networks. Retrieved from <http://lifeweb.ir>
- Mohammadi, J. (2019). What is the cost of internet shutdown? 11/09/1398. Retrieved from <https://otaghiranonline.ir/news/31307>
- Mousavi Khalkhali. (2019). Commonalities of protests in Iran, Iraq, and Lebanon, 11/09/1398. Retrieved from <http://www.dana.ir/news/>

1551690

Rahmani Fazli, A. (2017). Generational change, lifestyle, and technology are the main factors behind recent unrest, 11/11/1396. Retrieved from <https://www.farsnews.ir/news/13961111001843>

Ziaei Poor, H. (2017). The share of social networks among internet users in Iran: 88 million Iranian users on Telegram, 26/11/1396. Retrieved from <https://www.yjc.news/fa/news/6439628>

<http://www.speedtest.net>, 2022/2/15

<https://www.amar.org.ir>

<http://www.webecologyproject.org>

<http://www.netblocks.org>, 2019

<http://www.worldbank.org>

<http://www.ispa.ir/Default/planDetails/fa/463>

<http://www.internetworldstats.com>

<http://www.webecologyproject.org>

استناد به این مقاله: ربیعی نیا، بهمن، هرسیج، حسین. (۱۴۰۳). تأثیر شبکه‌های اجتماعی مجازی بر جنبش‌های اجتماعی؛ مطالعه جنبش‌های اعتراضی ایران (۱۳۹۸-۱۳۸۸)، فصلنامه مطالعات رسانه‌های نوین، ۱۰(۴۰)، ۲۴۳-۲۸۶.

DOI: 10.22054/nms.2023.67717.1387

New Media Studies is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License..